

KINDEREN AAN DE MACHT

Open leermateriaal democratisch burgerschap

KINDEREN AAN DE MACHT

Colofon december 2025

Auteurs	Ontwerpen in de klas	Els Kok Joke Visschedijk Ingeborg de Wolff Kassandra Mol Joke Visschedijk Gerda Korevaar (directeur) Kirsja Oudshoorn (directeur) Anneke Peters (directeur) Nina van Balen (adjunct) Dien Balster (leerkracht) Ester Hendriks (leerkracht) Bianca Eerhard (leerkracht) Kees Duurkoop (leerkracht) Annemarie van Es (specialist STEAM) Harrie Ozinga Yvo Kühling Iza Muradin Peter van Oost Lianne Pinkse Aman Singh
Projectleiding	Pool West	
Illustraties & vormgeving	Ontwerpen in de klas	
Ontwikkelgroep	Jan Prinsschool Rotterdam Prins Mauritschool Rijswijk J F. Kennedy school Den Haag Basisschool Kronenburgh Basisschool De Lusthof	
	Pool West De Haagse Scholen Stichting Techniekmenu Yvo Kühling training & advies TU Delft Industrieel Ontwerpen	

Over de auteurs

- **Ingeborg de Wolff** heeft vanuit de kunstwereld als zij-instromer voor het onderwijs gekozen. Eerst als leerkracht, later als directeur. Ze heeft onder meer www.doedagen.nl ontwikkeld, waarbij verrijking, verdieping en talentontwikkeling voorop staan. Nu wil ze meer collega's en kinderen laten profiteren van deze werkwijze.
- **Els Kok** heeft zich vanuit de opleiding Industrieel Ontwerpen TU Delft gespecialiseerd in het ontwikkelen van educatieve leermaterialen. Ze is mede-oprichter van Ontwerpbureau Meeple en heeft Ontwerpen in de klas (www.ontwerpenindeklas.nl) ontwikkeld, waar open leermaterialen worden gedeeld vanuit de didactiek van ontwerpend leren. Bekijk [Instagram](#), [Facebook](#) of [LinkedIn](#) voor informatie en inspiratie.

Vanuit onze passie voor het onderwijs en vanuit onze verschillende achtergronden willen we een bijdrage leveren om kinderen zich op hun eigen niveau actief en creatief te laten ontwikkelen.

Subsidie Impuls Open Leermateriaal

Dit open leermateriaal is ontwikkeld met subsidie van de Impuls Open Leermateriaal. Doelstelling van het subsidieprogramma is de kwaliteit van het functionerend onderwijs verhogen door te investeren in kwalitatief goed open (digitaal) leermateriaal, aanvullend op commercieel materiaal. Bekijk voor meer informatie www.openleermateriaal.nl.

Licentie CC BY-SA 4.0

De licentie CC BY-SA 4.0 houdt in dat je dit leermateriaal mag downloaden, gebruiken, aanpassen naar eigen behoefte en aangepast mag delen. Je moet daarbij duidelijk aangeven dat de aangepaste versie is gebaseerd op: "Kinderen aan de macht. Open leermateriaal democratisch burgerschap. Ontwikkeld door www.ontwerpenindeklas.nl en Ingeborg de Wolff" en de licentie CC-BY-SA 4.0 gebruiken.

Inhoudsopgave

Colofon	1
Inhoudsopgave	2
Kinderen aan de macht.....	3
Aanleiding	3
Lessenserie	4
Doelen en vaardigheden.....	6
Materiaallijst.....	7
Geraadpleegde bronnen en literatuur.....	7
LES 1 Wens.....	8
Lesbeschrijving.....	8
Tips voor verdieping	13
LES 2 Wetsvoorstel	14
Lesbeschrijving.....	14
Tips voor verdieping	20
LES 3 Wetsvoorstel	21
Lesbeschrijving.....	21
Tips voor verdieping	25
LES 4 Tweede Kamer.....	26
Lesbeschrijving.....	26
Tips voor verdieping	30
LES 5 Tweede Kamer.....	31
Lesbeschrijving.....	32
Tips voor verdieping	35
LES 6 Eerste Kamer & wet.....	36
Lesbeschrijving.....	36
Grote-terugblik-quiz	40
Tips voor verdieping	41

Kinderen aan de macht

Open leermateriaal democratisch burgerschap

Aanleiding

De aanleiding voor het ontwikkelen van deze lessenserie rond democratisch burgerschap is de vraag om lesmateriaal vanuit ons werkveld: de scholen die bij Pool West zijn aangesloten. Pool West is een invalpool voor en door het basisonderwijs. Samen met Ontwerpen in de klas, Ingeborg de Wolff (ervaringsdeskundige vanuit rol directeur en leerkracht) en met ondersteuning vanuit de subsidie Impuls Open Leermateriaal heeft Pool West de handen ineengeslagen om vorm en inhoud te geven aan de vraag vanuit het werkveld.

Open leermateriaal

Open leermateriaal is hoogwaardig lesmateriaal dat gratis en aanpasbaar is. De kracht van open leermiddelen ligt in hun open licentie, waardoor iedereen ze kan downloaden, gebruiken en aanpassen naar eigen behoefte. Dit maakt het onderwijs inclusiever en beter passend voor elke individuele leerling en groep. Bekijk www.openleermateriaal.nl voor meer informatie.

Omgaan met open leermateriaal

Ontwerpbureau Meeple ontwikkelt en deelt sinds jaren via www.ontwerpenindeklas.nl open leermateriaal. Dit lesmateriaal is voorzien van de licentie: CC-BY-NC-ND. Dit betekent dat je de lessen mag downloaden, gebruiken en aanpassen naar eigen behoefte, zo lang je zorgt voor een goede bronvermelding en het materiaal niet commercieel gebruikt (bijvoorbeeld door het te verkopen). Alleen mag je dit lesmateriaal **niet** delen met anderen als je het hebt aangepast. Bekijk www.creativecommons.org/cclicenses voor meer informatie.

Voor dit open leermateriaal democratisch burgerschap maken we gebruik van de licentie: CC-BY-SA 4.0. Dit betekent dat je de lessen mag downloaden, gebruiken, aanpassen naar eigen behoefte en wel aangepast mag delen. Wel moet je duidelijk aangeven dat de aangepaste versie gebaseerd is op: "Kinderen aan de macht. Open leermateriaal democratisch burgerschap ontwikkeld door www.ontwerpenindeklas.nl" en de licentie CC-BY-SA 4.0 gebruiken.

Deze lessenserie democratisch burgerschap is ontwikkeld volgens de didactiek van ontwerpnd leren. We vragen je om in het geval van structurele aanpassingen te controleren of het materiaal nog voldoet aan de didactiek van ontwerpnd leren. Neem contact op met els@ontwerpenindeklas.nl.

Didactiek ontwerpnd leren

Bij ontwerpnd leren gaan de leerlingen op een laagdrempelige, creatieve manier volop aan de slag met de kerndoelen binnen een vakgebied (denk aan rekenen, wereldoriëntatie, sociaal-emotionele ontwikkeling). Ontwerpen stimuleert de creativiteit en het probleemoplossend denken. Verzinnen, maken, proberen en ontdekken. Dit maakt van kinderen creatieve denkers en probleemoplossers, die buiten de gebaande paden kunnen én durven denken. Centraal bij de didactiek van ontwerpnd leren staat het ontwikkelen van deze manier van denken. De leerlingen richten zich niet op problemen, maar op oplossingen en actie. Handig nu én voor later om problemen op te lossen en uitdagingen aan te gaan in een snel veranderende wereld.

Het resultaat van een ontwerpactiviteit is vaak een schets of een model, waarvan je - puur als je naar het resultaat kijkt - zou kunnen vinden dat het beter kan. Luister je echter naar de verhalen áchter het ontwerp, dan ontdek je de meest innovatieve ideeën van leerlingen. Belangrijk dus: het gaat bij ontwerpen om het proces. De focus ligt op (ontwerp- en executieve) vaardigheden en minder op resultaat.

Ontwikkelgroep

Om een goede aansluiting met de vraag vanuit het werkveld te verzekeren, is een ontwikkelgroep opgezet. Samen met directeuren en leerkrachten van verschillende basisscholen, experts van onder meer Stichting Leerplan Ontwikkeling en studenten van TU Delft Industrieel Ontwerpen zijn we in gezamenlijkheid tot de lessenserie democratisch burgerschap gekomen.

Lessenserie

De lessenserie **Kinderen aan de macht** is geschikt voor de groepen 7 en 8 van de basisschool. In zes lessen van minimaal negentig minuten maken de leerlingen een nieuwe wet voor op hun eigen school. De lessen zijn gekaderd en de inhoud is stap voor stap beschreven, waardoor je handvatten hebt en gelijk aan de slag kunt. De werkvormen zijn creatief waardoor álle leerlingen kunnen participeren.

LESSENSERIE

• LES 1 Wens	De leerlingen begrijpen de wensen van de school en kiezen één wens om een nieuwe wet voor te maken.
• LES 2 Wetsvoorstel	De leerlingen werken samen als minister van klimaat, minister van onderwijs en minister van financiën. Ze verzinnen veel verschillende oplossingen en starten zo met het wetsvoorstel.
• LES 3 Wetsvoorstel	De ministers kiezen een favoriete oplossing en werken deze uit.
• LES 4 Tweede Kamer	De ministers maken een pitch om hun favoriete oplossing te kunnen bespreken in de Tweede Kamer. Ook maken ze iets om te laten zien.
• LES 5 Tweede Kamer	De ministers oefenen met het geven van een pitch in de Tweede Kamer. Daarna verbeteren ze hun pitch naar aanleiding van de ontvangen tips.
• LES 6 Eerste Kamer - Wet	De ministers pitchten hun wetsvoorstellen aan de directeur. Eén wetsvoorstel wordt gekozen en gaat écht in werking op school.

Vaste opbouw lessen

In iedere les komen een aantal vaste elementen terug: **inleiding**, **kern**, **dialoog**, **afsluiting** en **suggesties voor verdieping**. In de lessenserie is in overleg met de ontwikkelgroep bewust gekozen voor dialoog in plaats van debat. De belangrijkste reden is dat het in een dialoog gaat over respectvol communiceren, luisteren naar elkaar en in gesprek blijven waar het in een debat ook gaat over gelijk halen.

Binnen de lessen komen verschillende en actieve werkvormen aan bod. De eerste les heeft een wat langere inleiding, die zo bondig en afwisselend mogelijk is gehouden. Voor elke les zijn werkbladen ontwikkeld en beschikbaar. Deze kunnen zowel in zwart/wit als kleur worden geprint.

De tijdsindicatie per les is minimaal negentig minuten. Pas dit naar eigen inzicht aan. In de lessen kunnen niet alle onderwerpen diepgaand worden behandeld. Als je merkt dat leerlingen op bepaalde punten meer of minder nodig hebben, kun je dat aanpassen. Voel de flow van de lessen aan, betrek de leerlingen actief en gebruik de school als oefenplaats.

KINDEREN AAN DE MACHT

Wet over duurzaamheid op school

Onze ontwikkelgroep heeft verschillende thema's naar voren gebracht, waaronder het thema **duurzaamheid** dat uitgewerkt is in deze lessenserie democratisch burgerschap. Binnen het thema duurzaamheid zijn drie wensen van de school uitgewerkt:

WENS 1 - Materialen verspillen	We willen dat op onze school minder materialen worden verspild.
WENS 2 - Afval scheiden	We willen dat op onze school afval beter wordt gescheiden.
WENS 3 - Energie besparen	We willen dat op onze school meer energie wordt bespaard.

Deze wensen kunnen eenvoudig vervangen worden door wensen die specifiek op jouw school spelen. Voorbeelden van andere wensen: We willen op onze school zorgen voor minder (plastic)afval bij het tienuurtje. We willen op onze school het schoolplein fijner maken voor planten en dieren.

Thema duurzaamheid eenvoudig aan te passen

Alle onderdelen binnen de lessenserie die specifiek zijn uitgewerkt voor het thema duurzaamheid zijn in **gekleurde vlakken** geplaatst. Zo zijn deze onderdelen goed herkenbaar en eenvoudig aan te passen naar elk gewenst ander thema. Pas het thema aan én bedenk drie passende wensen bij dit nieuwe thema. Denk bijvoorbeeld aan het thema inclusiviteit. Drie passende wensen zouden kunnen zijn:

1. Hoe kunnen we zorgen dat iedereen zich thuis voelt op onze school?
2. Hoe kan je zorgen dat ... (vul een leerling in) fijn kan werken op school?
3. Hoe kunnen we zorgen dat onze school geschikt is voor kinderen met een handicap?

Pas in de lessenserie eenvoudig de gekleurde vakken aan. Meer inspiratie nodig? Neem contact op met els@ontwerpenindeklas.nl.

Directeur betrekken

Voor het succes van deze lessenserie is het belangrijk om de directeur (of een ander bevoegde persoon: adjunct, managementteam, bouwcoördinator) mee te nemen in het project. Bespreek dus goed met de directeur dat dit project écht is. Dit werkt het best als de directeur meewerkt aan het project door de 'wet' aan te nemen en door te voeren op school.

Laat de directeur van tevoren nadenken over de randvoorwaarden om een 'wet' mogelijk te maken. In de eerste les komt de directeur kort langs om deze randvoorwaarden te bespreken met de leerlingen en om vragen te beantwoorden. Deel de wetsvoorstellen van de leerlingen na de vijfde les met de directeur en vraag de directeur om alvast voor alle voorstellen een stukje positieve feedback voor te bereiden en een vraag. Daarnaast vraag je de directeur om alvast twee of drie wetsvoorstellen te kiezen die het écht zouden kunnen worden. NB Houd dit geheim voor de leerlingen. Dit deel je pas in les 6 na de presentaties. De leerlingen kiezen uit deze twee of drie wetsvoorstellen de uiteindelijke wet die ingevoerd gaat worden.

In de laatste les komt de directeur weer langs. De wetsvoorstellen worden toegelicht en via stemming wordt één wetsvoorstel gekozen. Vergroot de betrokkenheid van de leerlingen door de gekozen wet ook echt in de school te implementeren. Gebruik de school als oefenplaats. De wet hoeft niet voor altijd te zijn en kan ook voor een bepaalde periode afgesproken worden.

Waardevolle pilot

De lessenserie is op een basisschool getest en waardevolle feedback is verwerkt in het eindresultaat. Kijk naar de haalbaarheid van de doelen in combinatie met de groep waar je de lessen gaat geven. We adviseren om bij aanvang van de lessenserie goed te kijken naar de beginsituatie; wat speelt er in de desbetreffende groep, welke onderwerpen liggen gevoelig en welke werkvormen kunnen lastig zijn voor de groep. Manage de verwachtingen en benoem wat je wel en juist niet gaat behandelen in de lessen en waarom. Betrek ook school (het team) en ouders bij het project.

Algemene doelen en vaardigheden

In de lessenserie werken de leerlingen aan kerndoelen en burgerschapsdoelen. Daarnaast ontwikkelen ze ontwerpvaardigheden. De nieuwe kerndoelen burgerschap zijn ten tijde van openbaarmaking van dit lesmateriaal nog niet beschikbaar.

- Kerndoelen primair onderwijs: 1, 2 3, 4, 5, 19, 20, 21, 25, 28, 29, 30, 35, 36. Meer informatie: <https://www.slo.nl/thema/meer/actualisatie-kerndoelen-examenprogramma/actualisatie-kerndoelen/>
- Ontwerpvaardigheden: De leerlingen ontwikkelen hun ontwerpvaardigheden. Bekijk voor meer informatie www.ontwerpenindeklas.nl/ontwerpvaardigheden.

- Didactiek ontwerpend leren: De leerlingen doen gedurende de lessenserie ervaring op met verschillende werkvormen en de stappen van ontwerpend leren.

KINDEREN AAN DE MACHT

Materiaallijst

LES 1 Wens	werkbladen les 1, pen en stift, groot vel papier
LES 2 Wetsvoorstel	werkbladen les 2, buttons om zelf te maken, kleurpotloden of stiften
LES 3 Wetsvoorstel	ingevulde werkbladen les 2, werkbladen les 3, gemaakte buttons, gele, groene en blauwe stiften, pen en stiften
LES 4 Tweede Kamer	ingevulde werkbladen les 3, werkbladen les 4/5, gemaakte buttons, pen en stiften, knutselmateriaal: papieren bekken, ijslollystokjes, gekleurd papier, vilt, kurk, satéprikkers, chenille, kralen, touw, enzovoort
LES 5 Tweede Kamer	werkbladen les 4/5, gemaakte buttons, pen en stiften, twee tafels en één stoel, (voorzitters)hamer, microfoon, blokjes, benodigdheden pitch, overgebleven knutselmateriaal les 4
LES 6 Eerste Kamer - Wet	werkblad les 6, gemaakte buttons, één tafel en één stoel, (voorzitters)hamer, benodigdheden pitch

Geraadpleegde bronnen en literatuur

- SLO - www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap
- Prodemos - www.prodemos.nl
- De Derde Kamer - www.derdekamer.nl
- Schooltv - www.schooltv.nl (zoektermen onder meer: Tweede Kamer, Eerste Kamer, wet maken)
- Ontwerpen in de klas - www.ontwerpenindeklas.nl
- Curriculum.nu - www.curriculum.nu
- Enquête burgerschap Pool West - www.poolwest.nl
- 2021 SLO. Handreiking burgerschap funderend onderwijs. Doelgericht en samenhangend werken aan burgerschap.
- 2021 SLO. Bouwstenen burgerschap. Zeven bouwstenen voor de handreiking burgerschap funderend onderwijs.
- 2021 SLO. Inhoudskaarten burgerschap.
- Gesprekken met leden van de ontwikkelgroep, met het werkveld en met experts op het gebied van burgerschap.

LES 1 Wens

Doelen

- De leerlingen kunnen uitleggen wat een democratie is.
- De leerlingen kunnen de vijf stappen benoemen van het maken van een wet.
- De leerlingen begrijpen de wensen van de school.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat een dialoog is.

Tijdsindicatie

- Inleiding 30 minuten
- Kern 30 minuten
- Dialoog 10 minuten
- Afsluiting 20 minuten

Materiaal

- werkbladen les 1
- pen en stift
- groot vel papier

Voorbereiding

- Print voor elke leerling het werkblad voor les 1.
- Hang een groot vel papier voor in de klas.
- Zorg dat de leerlingen pen en stift beschikbaar hebben.
- Nodig de directeur uit voor de laatste vijftien minuten van de les. Bereid de directeur voor.
- Zet de volgende video's klaar:
 - <https://schooltv.nl/video/stemmen-wie-heeft-de-beste-plannen>
 - <https://schooltv.nl/video/de-vraag-vandaag-hoe-wordt-een-wet-gemaakt>
- Zoek de volgende foto:
 - handtekening van de koning.

Lesbeschrijving

Inleiding

Vertel dat de leerlingen in zes lessen een nieuwe wet mogen maken voor op school. Een wet die écht in werking treedt. Leg uit dat de leerlingen net als ministers in vijf stappen de nieuwe wet gaan maken.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen wat een democratie is.
- Ik kan de vijf stappen benoemen van het maken van een wet.
- Ik begrijp de wensen van de school.
- Ik kan uitleggen wat een dialoog is.

Stel vragen om voorkennis van de leerlingen op te halen. Ga in gesprek en vul de leerlingen aan:

- **Wat is een wet?** Wetten zijn regels waar iedereen zich aan moet houden.
- **Wat is democratie?** Democratie is een manier waarop je een land kan besturen. Bij een democratie is het volk de baas; de gewone mensen mogen beslissen. Het woord democratie bestaat uit Demos en Kratos. Dit zijn Griekse woorden. Demos betekent volk en Kratos betekent beslissen. Nederland is een

KINDEREN AAN DE MACHT

democratie. Omdat het niet handig is dat alle 'gewone mensen' tegelijk iets willen beslissen, hebben we de politiek. Dat zijn mensen die het volk heeft gekozen door te stemmen tijdens de verkiezingen.

Bekijk deze video over een democratie: www.schooltv.nl/video/stemmen-wie-heeft-de-beste-plannen.

Stel vervolgens drie vragen over de video. Leg uit dat de leerlingen mogen blijven zitten als ze denken dat het antwoord op de vraag *waar* is. Ze mogen gaan staan als ze denken dat het antwoord op de vraag *niet waar* is.

1. **Democratie betekent dat alle mensen mogen meedenken en meebeslissen door te roepen wat ze willen. Is dat waar of niet waar?** Het antwoord op deze vraag is niet waar. Vraag de kinderen om het juiste antwoord te geven: democratie. Als we allemaal door elkaar gaan roepen wordt het een rommeltje. Daarom hebben we de politiek.
2. **In een democratie kies je tijdens verkiezingen de persoon die volgens jou de beste plannen heeft. Dat noemen we stemmen. Is dat waar of niet waar?** Het antwoord op deze vraag is waar.
3. **Stemmen mag als je een Nederlands paspoort of identiteitsbewijs hebt. Is dat waar of niet waar?** Het antwoord op deze vraag is niet waar. Leg uit dat dit een instinker is. Je mag inderdaad stemmen als je een Nederlands paspoort of identiteitsbewijs hebt, maar je moet ook 18 jaar zijn.

Zeg dat de leerlingen nu (in grote lijnen) weten wat een democratie is en dat alle mensen vanaf 18 jaar met een Nederlands paspoort of identiteitsbewijs mogen stemmen op personen die volgens hen de beste plannen hebben. Deze personen maken de nieuwe wetten voor Nederland. Vraag jezelf hardop af: *Hoe wordt een wet in Nederland eigenlijk gemaakt?* Vertel dat een nieuwe wet begint met een wens: iets dat de mensen graag willen.

Bekijk deze video en geef de leerlingen vooraf de opdracht mee om de stappen te onthouden die nodig zijn voor het maken van een wet: www.schooltv.nl/video/de-vraag-vandaag-hoe-wordt-een-wet-gemaakt. Stel vervolgens vragen over de video en ga in gesprek met de leerlingen:

- **Welke wens heeft Bobby?** Herinner de leerlingen eraan dat een wet begint met een wens; iets dat mensen graag willen. Bobby wil een superlange zomervakantie van tien weken voor groep 8.
- **Wat zijn de vijf stappen voor het maken van een wet?** Geef de leerlingen opdracht om op [het werkblad](#) de vijf stappen op te schrijven. Geef vervolgens beurten en laat een aantal leerlingen de stappen noemen.

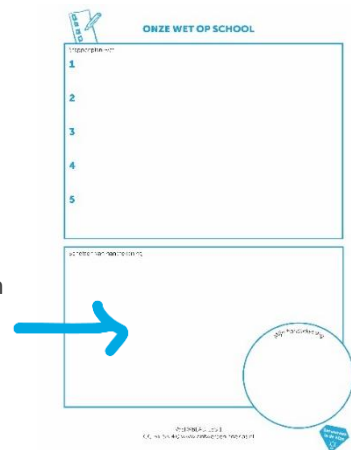

STAPPENPLAN WET

1. **Wens** Eerst is er een wens; iets dat mensen graag willen.
2. **Wetsvoorstel** Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. **Tweede Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. **Eerste Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. **Wet** De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Vertel dat de leerlingen deze vijf stappen zelf gaan doorlopen. In deze les bedenken de leerlingen voor welke wens van de school ze een wetsvoorstel willen maken. In de tweede en derde les schrijven de leerlingen een wetsvoorstel voor een nieuwe wet op school. In de vierde en vijfde les bespreken de leerlingen hun wetsvoorstellen in de Tweede Kamer en verbeteren ze de wetsvoorstellen. In de zesde les bespreken de leerlingen hun wetsvoorstellen in de Eerste Kamer met de directeur en maken ze van één wetsvoorstel een echte wet op school. De directeur zet net als de koning een handtekening onder de wet en de leerlingen zetten een handtekening als minister.

Laat een foto van de handtekening van de koning zien en vertel dat zijn handtekening er zo uit ziet. Als de koning een wet aanneemt, dan zet hij deze handtekening onder de wet. Leg uit dat het belangrijk is dat de leerlingen ook een handtekening hebben als ze straks - als ministers - een handtekening gaan zetten onder hun eigen wet. Geef de leerlingen opdracht om op [het werkblad](#) een eigen handtekening te verzinnen. Ze kunnen eerst oefenen en schetsen maken. Dan kiezen ze hun eigen favoriete handtekening.

Kern

Vertel dat de leerlingen een nieuwe wet gaan maken over **duurzaamheid**. De school heeft drie wensen en de leerlingen mogen in deze les één wens kiezen om een wetsvoorstel voor te maken. Introduceer de drie wensen:

WENS 1 Materialen verspillen	We willen dat op onze school minder materialen worden verspild. Vraag de leerlingen om voorbeelden te noemen van materialen die worden verspild. Geef beurten en ga kort in gesprek. Denk aan papier met een mislukte tekening dat direct wordt weggegooid, aan schriften waarin slechts een paar bladzijden zijn beschreven, aan knutsels die worden weggegooid in plaats van mee naar huis worden genomen.
WENS 2 Afval scheiden	We willen dat op onze school afval beter wordt gescheiden. Vraag de leerlingen om voorbeelden te noemen van afval dat nog niet goed wordt gescheiden. Geef beurten en ga kort in gesprek. Denk aan plasticafval of groenafval dat in de gewone prullenbak belandt.

KINDEREN AAN DE MACHT

WENS 3

Energie besparen

We willen dat op onze school meer energie wordt bespaard. Vraag de leerlingen om voorbeelden te noemen van dingen waarvoor (veel) energie wordt gebruikt. Geef beurten en ga kort in gesprek. Denk aan handen wassen met warm water, aan met de auto naar school worden gebracht, aan laptops waarbij de stekker (te) lang in het stopcontact zit.

Zeg dat de leerlingen samen één van de drie wensen gaan kiezen om een wetsvoorstel van te maken. Leg uit dat 'de meeste stemmen gelden' een veelgebruikte manier is om iets te kiezen en oefen hiermee:

Zeg dat de groenteman drie fruitsoorten heeft: appel, banaan en peer. Vandaag kan de groenteman één fruitsoort komen brengen voor de hele klas. Verduidelijk: *Voor alle kinderen een appel, voor alle kinderen een banaan óf voor alle kinderen een peer.* Laat de leerlingen door handopsteking stemmen voor appel, banaan of peer. *Welke fruitsoort krijgt de meeste stemmen?* Vraag door:

Eigen keuze? Heb je je eigen keuze gemaakt of heb je je laten beïnvloeden door een ander?

Meeste stemmen gelden? Is 'de meeste stemmen gelden' altijd een keuze waar de meeste kinderen blij mee zijn? Leg eens uit.

Allergisch? Wat als appel de meeste stemmen krijgt, maar er zijn een aantal kinderen die écht geen appels lusten of allergisch zijn?

Eerlijk? Wat als de appelstemmers het allerliefst appel willen en écht geen peer. Banaan vinden ze ook prima. Wat als dit andersom voor perenstemmers ook geldt: het allerliefst peer, écht geen appel, banaan is ook prima. Zijn dan de meeste kinderen blij als ze appel krijgen of als ze banaan krijgen?

Vat samen: 'de meeste stemmen gelden' is een eerlijke manier om iets te kiezen. Het is wel belangrijk om goed te blijven kijken of het ook altijd de keuze is waar écht de meeste kinderen blij mee zijn.

Zeg dat het tijd is om te kiezen voor welke wens van de school de leerlingen het allerliefst een wet willen gaan bedenken. Herhaal de drie wensen en benoem duidelijk dat het om wens 1, wens 2 en wens 3 gaat. Vraag de leerlingen om na te denken over hun favoriete wens. Benadruk dat ze hun eigen keuze moeten maken. Laat de leerlingen door handopsteking stemmen en tel het aantal stemmen per wens. Voor de wens met de meeste stemmen gaan de leerlingen een eigen wet verzinnen. Geef de leerlingen opdracht om op [het werkblad](#) de gekozen wens te schrijven.

Dialogoog

Vertel dat de leerlingen straks een dialoog hebben met de directeur. Stel onderstaande vraag en ga in gesprek:

- **Wat is een dialoog?** Een dialoog is een gesprek tussen twee of meer mensen, waarin écht naar elkaar wordt geluisterd. Iedereen doet evenveel mee. Je vult elkaar aan. In plaats van ja, maar... zeg je ja, en... Anders dan in een debat of discussie gaat een dialoog niet over gelijk krijgen of over elkaar overtuigen. Een dialoog gaat over iets van de ander leren door goed te luisteren.

KINDEREN AAN DE MACHT

Vertel dat de leerlingen in elke les een dialoog gaan voeren. Daarbij krijgen de leerlingen elke les een tip om op een goede manier een dialoog te voeren. Geef de eerste tip.

TIPS DIALOOG

1. **Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!

Leg uit dat de leerlingen vragen gaan stellen aan de directeur, zodat ze kunnen ontdekken waar ze rekening mee moeten houden bij het maken van het wetsvoorstel. Laat zien dat op [het werkblad](#) alvast drie vragen staan opgeschreven. Geef de leerlingen opdracht om twee extra vragen te verzinnen en op het werkblad te schrijven. Daarna oefenen de leerlingen in tweetallen het stellen van de vragen. Loop rond en help de leerlingen op weg. Stimuleer de leerlingen om hun vragen zo concreet mogelijk te maken. Denk aan:

Hoe gaat het nu?	Welke materialen worden nu veel verspild? (wens 1)
	Welk afval wordt nu niet goed gescheiden? (wens 2)
	Waarvoor wordt nu veel energie gebruikt? (wens 3)
Wat wil je het liefst anders?	Welke materialen wil je het liefst minder verspillen? (wens 1)
	Welk afval wil je het liefst beter scheiden? (wens 2)
	Waarvoor wil je het liefst minder energie gebruiken? (wens 3)
Waar moeten we op letten?	Mag het geld kosten?
	Mag het extra tijd kosten?

Afsluiting

Heet de directeur welkom en vertel welke wens de leerlingen hebben gekozen om mee aan de slag te gaan. Geef de leerlingen gelegenheid om vragen te stellen aan de directeur, zodat ze kunnen ontdekken waar ze rekening mee moeten houden bij het maken van het wetsvoorstel. Help de leerlingen waar nodig met goed doorvragen. Vertel dat de leerlingen belangrijke dingen mogen opschrijven op [het werkblad](#). Rond af en wijs een aantal leerlingen aan om de belangrijke dingen, die de directeur heeft verteld, samen te vatten. Vraag of de directeur nog aanvullingen heeft. Bedank de directeur en nodig de directeur uit om in de laatste les naar de wetsvoorstellen te komen luisteren in de Eerste Kamer en om als 'koning van de school' een handtekening te zetten en de nieuwe wet écht aan te nemen.

KINDEREN AAN DE MACHT

Sluit de les af. Evalueer de lesdoelen en geef beurten:

- **Ik kan uitleggen wat democratie is.** Democratie is een manier waarop je een land kan besturen. Bij een democratie is het volk de baas; de gewone mensen mogen beslissen.
- Ik kan de vijf stappen benoemen van het maken van een wet. *Wens, wetsvoorstel, Tweede Kamer, Eerste Kamer, wet.*
- **Ik begrijp de wensen van de school.** Hoe heb je je ingeleefd in de wensen? Vul antwoorden aan met: informatie krijgen over de wensen en praten met de directeur.
- **Ik kan uitleggen wat een dialoog is.** Een dialoog is een gesprek tussen twee of meer mensen, waarin écht naar elkaar wordt geluisterd en iedereen evenveel meedoet.

Blik terug: De leerlingen begrijpen de wensen van de school en hebben één wens gekozen om een nieuwe wet voor te maken. Kijk vooruit en vertel dat de leerlingen in de volgende les gaan starten met het bedenken van een wetsvoorstel. Ze gaan in teams samenwerken als minister van klimaat, minister van onderwijs en minister van financiën.

Tips voor verdieping

- Ga dieper in op het thema duurzaamheid en de gekozen wens.
- Ga dieper in op een democratie en maak een woordweb.
 - Welke vormen van democratie ken je? Denk aan directe democratie en indirecte democratie.
 - Wat zijn de voor- en nadelen van een democratie?
 - Wat weet je nog meer over democratie? Denk aan recht van initiatief, recht op spreken, stemrecht, gelijkheid.
 - Wat is het verschil tussen een democratie en een dictatuur?
- *Welke manieren om een land te besturen heb je nog meer?* Denk aan autocratie, oligarchie, dictatuur, theocratie. Laat de leerlingen informatie zoeken en deze informatie verwerken in een kaartspel.
- Naast een handtekening heb je ook een paraaf. *Wat is dit en wanneer wordt deze gebruikt?* Laat de leerlingen een eigen paraaf ontwerpen.
- Bespreek de volgende stelling en filosofer. *Stemmen is de persoon kiezen waarvan mensen zeggen dat die de beste plannen heeft.* Ben je het hiermee eens of oneens? Leg eens uit.
- Ga naar <https://digitalesscheurkalender.com> met wachtwoord 'burgerschap'. Klik op 'democratie' (tuinkabouter) en kies een aantal opdrachten.
- Verdiep de lessen met de materialen van De Derde Kamer op www.derdekamer.nl.
- In deze les benoemt de school haar wensen. Alternatief: onderzoek met de leerlingen welke wensen zij voor de school hebben.
- Verbreed de les en kijk hoe je wensen van mensen kunt verzamelen in je buurt, in je gemeente, in de provincie en in het land.

LES 2 Wetsvoorstel

Doelen

- De leerlingen kunnen uitleggen wat de rol is van een minister bij het maken van een wet.
- De leerlingen kunnen oplossingen verzinnen en alle kanten op denken.
- De leerlingen oefenen met het voeren van een dialoog in hun team.

Tijdsindicatie

- Inleiding 25 minuten
- Kern 45 minuten
- Dialoog 15 minuten
- Afsluiting 5 minuten

Materiaal

- werkbladen les 2
- buttons om zelf te maken
- kleurpotloden of stiften

Voorbereiding

- Print voor elke leerling het werkblad voor les 2.
- Leg de buttons klaar.
- Zorg dat de leerlingen kleurpotloden of stiften beschikbaar hebben.
- Maak teams van drie leerlingen. **TIP** Kom je niet uit? Maak dan één team van twee of vier.
- Zet de volgende video klaar:
 - <https://www.youtube.com/watch?v=TdjRpRDLYec>
- Zoek de volgende foto:
 - regering op het bordes van Paleis Huis ten Bosch

Lesbeschrijving

Inleiding

Blik terug op de vorige les: de leerlingen hebben één van de wensen van school gekozen op basis waarvan zij zelf een wetsvoorstel gaan maken. Herhaal de gekozen wens:

We willen dat op onze school minder materialen worden verspild (wens 1)

We willen dat op onze school afval beter wordt gescheiden (wens 2)

We willen dat op onze school meer energie wordt bespaard (wens 3)

Zeg dat de leerlingen in de vorige les hebben geleerd dat het maken van een wet in vijf stappen gebeurt. Geef beurten, vraag de leerlingen om uit te leggen wat tijdens de stappen gebeurt en vul aan:

KINDEREN AAN DE MACHT

STAPPENPLAN WET

1. **Wens** Eerst is er een wens.
2. **Wetsvoorstel** Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. **Tweede Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. **Eerste Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. **Wet** De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Leg uit dat de leerlingen in deze les gaan samenwerken in teams van drie leerlingen als:

- minister van klimaat
- minister van onderwijs
- minister van financiën

TIP Laat de leerlingen vanuit hun rol als minister specifiek letten op klimaat, onderwijs of financiën.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen welke rol een minister heeft bij het maken van een wet.
- Ik kan oplossingen verzinnen en alle kanten op denken.
- Ik oefen met het voeren van een dialoog in mijn team.

Zeg dat de teams van ministers aan het eind van deze les elk wel achttien ideeën bedacht om:

minder materialen te verspillen (wens 1)

beter afval te scheiden (wens 2)

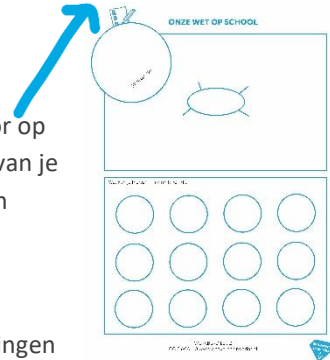
meer energie te besparen (wens 3)

KINDEREN AAN DE MACHT

Maak de teams bekend en zorg dat de leerlingen bij elkaar kunnen zitten. Geef de teams de volgende opdracht:

1. **Verdeel rollen.** Eén leerling is minister van klimaat, één leerling is minister van onderwijs en één leerling is minister van financiën.
2. **Schets button.** Maak op [het werkblad](#) in de cirkel een tekening voor op je button. Je voornaam moet erop, welke minister je bent en waarvan je minister bent. Geef eventueel een voorbeeld: een tekening van een boek met pen voor de minister van onderwijs.
3. **Maak button.** Maak de échte button en spelde deze op.

De leerlingen zijn nu ministers. Wat doen ministers eigenlijk? Vraag de leerlingen om te benoemen wat ze nog weten (van de video) over democratie uit de vorige les. Vat kort samen: *Nederland is een democratie. In een democratie mogen alle mensen meedenken en meebeslissen over het land. Als alle mensen tegelijk zouden gaan roepen wat ze willen, dan zou dat een rommeltje worden. Daarom hebben we de politiek. Je stemt op de persoon die volgens jou de beste plannen heeft. Deze persoon beslist dan namens jou. De gekozen personen horen bij een partij. De partij met de meeste stemmen mag - samen met andere partijen - de regering vormen.*

Leg uit dat de regering bestaat uit de koning, de minister-president en verschillende ministers. Laat de foto zien van de regering op het bordes van Paleis Huis ten Bosch. Elke minister gaat over een bepaald onderwerp. Zo heb je bijvoorbeeld - net als bij de leerlingen - de minister van klimaat, de minister van onderwijs en de minister van financiën. Iedere vrijdag overleggen de ministers samen tijdens de ministerraad in de Trêveszaal over nieuwe plannen. De minister-president zorgt dat dit overleg goed verloopt. Sommige nieuwe plannen die de ministers samen maken, werken ze verder uit tot een wetsvoorstel.

Rond de uitleg af. Vraag de leerlingen om binnen hun team aan elkaar uit te leggen hoe de regering in Nederland eruitziet en hoe ministers samenwerken aan een wetsvoorstel. Geef ze hier even de tijd voor en herhaal daarna klassikaal met hulp van de leerlingen nogmaals de uitleg over de regering en hoe ministers samenwerken aan wetsvoorstellen.

Kern

Tijd om zelf als ministers aan de slag te gaan met het maken van een wetsvoorstel. Leg aan de hand van de onderstaande informatie uit waarom het maken van een wetsvoorstel belangrijk is. Kijk bij de gekozen wens.

We willen dat op onze school minder materialen worden verspild (wens 1)

- Leg uit waarom het belangrijk is om minder materialen te verspillen. Zuinig met materiaal betekent beter voor de wereld zorgen. Zuinig met papier betekent bijvoorbeeld minder bomen kappen. Zuinig met papier betekent meer bomen houden, meer zuurstof en beter voor het milieu. Het betekent ook minder papier maken en vervoeren.
- Laat deze video zien: <https://schooltv.nl/video/papier-hoe-wordt-het-eigenlijk-gemaakt> . Zeg dat de leerlingen gaan bedenken welke materialen op hun school worden verspild.

We willen dat op onze school beter afval wordt gescheiden (wens 2)

- Leg uit waarom het belangrijk is om beter afval te scheiden. Afval goed scheiden betekent beter voor de wereld zorgen. Afval bevat veel waardevolle materialen die opnieuw te gebruiken zijn.

LES 2 WETSVOORSTEL

KINDEREN AAN DE MACHT

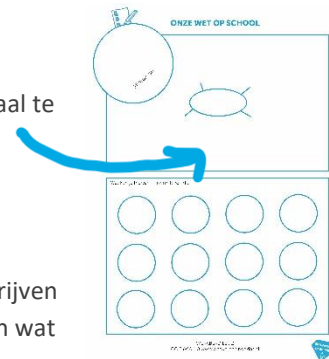
- Laat deze video zien: https://www.youtube.com/watch?v=fM670a4_ew . Zeg dat de leerlingen gaan bedenken welk afval op hun school nóg niet goed gescheiden wordt.

We willen dat op onze school meer energie wordt bespaard (wens 3)

- Leg uit waarom het belangrijk is om meer energie te besparen. Zuinig met energie betekent beter voor de wereld zorgen. Energie besparen is minder CO2-uitstoot en beter voor het milieu.
- Laat deze video zien: <https://www.youtube.com/watch?v=TdjRpRDLYec> . In de video zien de leerlingen wat thuis veel energie kost. Zeg dat de leerlingen gaan bedenken wat op school veel energie kost. Om energie te besparen is het handig om te begrijpen wat energie kost.

Leg de opdracht uit:

- Vraag de leerlingen om - afhankelijk van de gekozen wens - in de ovaal te schrijven op **het werkblad**:
 - **verspilde materialen (wens 1)**
 - **niet gescheiden afval (wens 2)**
 - **dit kost veel energie (wens 3)**
- Vraag de leerlingen om voorbeelden te bedenken. De leerlingen schrijven dit op. Zo maken ze een mindmap. Controleer of de leerlingen weten wat een mindmap is. Geef eventueel extra uitleg. De leerlingen werken individueel en in stilte.

Loop rond en ondersteun de leerlingen met het maken van de mindmap. Stel onderstaande vragen om ze op weg te helpen. Voel de flow aan en rond het maken van de mindmap af. Vraag de leerlingen om te vertellen wat ze hebben opgeschreven. Geef beurten. Leerlingen die luisteren, mogen hun mindmap aanvullen als ze iets horen dat ze nog niet hebben opgeschreven.

Verspilde materialen (wens 1)

- Welke materialen verspillen we op school?
- Hoe verspillen we papier / schriften / kleurpotloden / gummen / voedsel / verpakkingen / ... op school?

Niet gescheiden afval (wens 2)

- Welke afval wordt niet gescheiden op school?
- Hoe scheiden we papier / glas / textiel / gft / plastic / klein chemisch afval / ... op school?

Dit kost veel energie (wens 3)

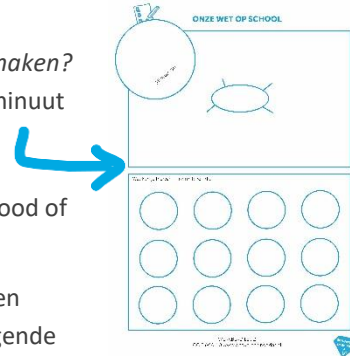
- Wat zijn dingen die veel energie kosten op school?
- Welke lichten / stekkers / verwarming / ... blijven onnodig aan (als iedereen naar huis is)?
- Gebruikt de school onnodig 'grijze' stroom / warm water?

KINDEREN AAN DE MACHT

Benadruk dat de leerlingen hebben nagedacht over waarom het belangrijk is om een wetsvoorstel te bedenken. Ze hebben zich verdiept in wat nóg niet goed gaat. Tijd om oplossingen te verzinnen. Leg uit dat het belangrijk is bij verzinnen om veel verschillende oplossingen te bedenken. Hoe meer oplossingen, hoe groter de kans op een originele oplossing. Vertel dat de leerlingen het verzinnen van veel verschillende oplossingen eerst even gaan oefenen. Leg de opdracht uit:

- Wijs naar de cirkels op [het werkblad](#). Wat kun je van een cirkel maken?
- Vraag de leerlingen om dit te tekenen. Zeg dat ze hiervoor één minuut de tijd krijgen.

Geef de leerlingen één minuut de tijd en vraag de leerlingen om hun potlood of stift neer te leggen. Ga in gesprek:

- **Smiley?** Vraag de leerlingen om hun vinger op te steken als ze een smiley hebben getekend. Benadruk dat dit een voor de hand liggende oplossing is, die veel leerlingen zullen hebben.
- **Zon?** Vraag de leerlingen om hun vinger op te steken als ze een zon hebben getekend. Ook dit zal een vrij voor de hand liggende oplossing zijn.
- **Meer cirkels?** Vraag welke leerlingen twee of meer cirkels voor iets hebben gebruikt. *Vertel eens.*
- **Niemand anders?** Vraag welke leerlingen denken dat ze iets hebben getekend dat niemand anders heeft. *Vertel eens.* Check of het klopt dat niemand anders dit heeft.

Rond de oefening af en benadruk dat iedereen vaak dezelfde eerste oplossingen heeft. Veel oplossingen verzinnen helpt dus met anders denken dan anderen. Verder kun je oefenen met veel oplossingen verzinnen. Leg uit dat leerlingen deze oefening vaker kunnen doen. Ze zullen dan zien dat ze binnen één minuut steeds meer kunnen verzinnen.

Tijd om veel verschillende oplossingen te verzinnen voor hun eigen wetsvoorstel. Introduceer de ontwerpvraag van de gekozen wens:

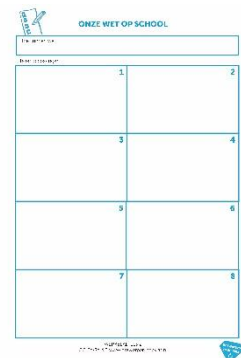
Hoe kunnen we minder materialen verspillen op school? (wens 1)

Hoe kunnen we afval beter scheiden op school? (wens 2)

Hoe kunnen we meer energie besparen op school? (wens 3)

Zeg dat je de opdracht gaat uitleggen en dat de leerlingen na jouw startsein vijftien minuten aan de slag mogen:

1. **Teken oplossing.** Wijs naar de acht vakken op [het werkblad](#). Zeg dat elke minister in stilte start met tekenen van twee oplossingen. Telkens één oplossing in één vak.
2. **Schuif door.** Daarna schuiven alle ministers in het team hun werkblad naar links. Elke minister bekijkt de oplossingen op dit werkblad en tekent er twee nieuwe oplossingen bij. Afkijken mag!
3. **Herhaal.** Dit gaat telkens zo verder: doorschuiven en twee nieuwe oplossingen erbij tekenen. Totdat alle vakken vol zijn of totdat de tijd voorbij is.

KINDEREN AAN DE MACHT

Herinner de leerlingen aan de oefening met de cirkels en benadruk dat het de bedoeling is dat ze zoveel mogelijk oplossingen verzinnen. Geef het startsein en laat de leerlingen ongeveer vijftien minuten verzinnen. Voel de flow aan. Loop rond om ondersteuning te geven:

- Fluister leerlingen die het lastig vinden een eerste oplossing in. Dat geeft vaak het vertrouwen om verder te verzinnen.
- Zorg dat een team niet nodeloos loopt te wachten op één minister. Geef aan dat de ministers ook mogen doorschuiven als nog niet iedereen twee oplossingen heeft getekend.

Rond het verzinnen af en complimenteer de leerlingen met de grote hoeveelheid oplossingen die ze in korte tijd hebben bedacht.

Dialogoog

Net als in de ministerraad mogen de ministers alle oplossingen van hun team bekijken en met elkaar in dialoog gaan. Ze zijn vast nieuwsgierig naar alle oplossingen. Vraag: *Wie kan mij na de vorige les uitleggen wat een dialoog is?* Geef beurten en vul de leerlingen aan:

- Een dialoog is een gesprek tussen twee of meer mensen, waarin écht naar elkaar wordt geluisterd.
- Iedereen doet evenveel mee. Je vult elkaar aan. In plaats van 'ja, maar...' zeg je 'ja, en...'
- Anders dan in een debat of discussie gaat een dialoog niet over gelijk krijgen of over elkaar overtuigen. Een dialoog gaat over iets van de ander leren door goed te luisteren.

Herhaal de tip van de vorige les en geef een nieuwe tip.

TIPS DIALOOG

1. **Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!
2. **Zorg dat iedereen meedoet.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat iedereen meedoet. Het is belangrijk om naar iedereen goed te luisteren, zowel naar de haantje-de-voorstelers als naar de rustige en afwachters mensen.

Leg de opdracht uit en zorg dat de teams van ministers in ongeveer tien minuten alle oplossingen bespreken:

- **Praatstok = praten.** Leg uit dat elke minister om de beurt de praatstok krijgt. Leg uit dat de leerlingen na je uitleg een pen of potlood mogen pakken om als praatstok te gebruiken. De minister met de praatstok vertelt over alle oplossingen op zijn werkblad. Als je de praatstok hebt, ben jij de enige die mag praten. Als je over een oplossing hebt verteld, vraag je: *Heeft iemand een vraag?*
- **Geen praatstok = luisteren.** De andere ministers moeten goed luisteren. Ze mogen alléén vragen stellen. De minister met praatstok kan dan extra uitleg geven.

Rond af en vraag de leerlingen naar hun ervaringen met de praatstok en het oefenen met een dialoog. *Wat ging goed? Wat viel op?*

Afsluiting

Sluit de les af. Evalueer de lesdoelen en geef beurten:

- **Ik kan uitleggen welke rol een minister heeft bij het maken van een wet.** Een minister gaat over een bepaald onderwerp (klimaat en energie, onderwijs, financiën). Iedere vrijdag overleggen de ministers in de ministerraad samen over nieuwe plannen. Sommige plannen die de ministers samen maken,

werken ze verder uit tot een wetsvoorstel. **TIP** Leer de leerlingen dat ze ook zélf inspraak kunnen hebben, want niet alleen als minister kun je een wetsvoorstel maken. Ook burgers mogen ideeën hebben voor wetsvoorstellen. Als je een idee hebt en minimaal 40.000 mensen hun handtekening zetten, dan móet het idee in de Tweede Kamer worden besproken.

- **Ik kan oplossingen verzinnen en alle kanten op denken.** Hoe is alle kanten op denken gegaan? Is het gelukt om veel ideeën te verzinnen? Benadruk dat je alle kanten op denken en veel ideeën verzinnen kunt oefenen. Zo gaat het elke keer beter!
- **Ik oefen met het voeren van een dialoog in mijn team.** *Zeg dat al besproken is hoe dit is gegaan.*

Kijk vooruit en vertel dat de teams van ministers in de volgende les hun favoriete oplossing verder gaan uitwerken tot wetsvoorstel.

Tips voor verdieping

- Laat de ministers van klimaat meer informatie zoeken over het probleem, de oplossing en wat voor het klimaat het best is. Vraag de ministers van onderwijs om te kijken wat op school goed zou kunnen werken en wat mensen op school vinden. Laat de ministers van financiën kijken naar haalbaarheid, kosten, mogelijkheden om geld in te zamelen.
- Kijk hoe je in jouw gemeente kunt meedenken en meepraten over nieuwe plannen. Hoe kun je je ideeën voor verbetering indienen?
- Laat leerlingen in twee- of drietallen oefenen met het voeren van een dialoog over een zelfgekozen onderwerp. Maak gebruik van de gegeven tips.
- Zoek onder meer op Wikikids.nl welke taken een minister (bijvoorbeeld van financiën, onderwijs, klimaat) nog meer heeft. Maak een tekening van de minister. Schrijf kernwoorden op en maak daar kleine tekeningen bij.
- Een belangrijke vaardigheid bij ontwerpen is 'alle kanten op denken'. Door veel verschillende ideeën te verzinnen, vergroot je de kans op goede en originele ideeën. Vertel meer over deze vaardigheid en oefen op <https://ontwerpenindeklas.nl/denk-alle-kanten-op>.

LES 3 Wetsvoorstel

Doelen

- Ik kan uitleggen wat een mening en een feit zijn.
- Ik oefen met een eigen mening bedenken en zeggen.
- Ik kan oplossingen uitwerken en verbeteren.

Tijdsindicatie

- Inleiding 30 minuten
- Dialoog 10 minuten
- Kern 45 minuten
- Afsluiting 5 minuten

Materiaal

- ingevulde werkbladen les 2
- werkbladen les 3
- buttons
- gele, groene en blauwe stiften
- pen en stiften

Voorbereiding

- Leg de werkbladen van les 2 klaar.
- Print voor elke leerling het werkblad voor les 3.
- Leg de buttons klaar.
- Werk met dezelfde teams van ministers als in de vorige les.
- Leg voor elk team een set stiften klaar: een gele, een groene en een blauwe stift.
- Zorg dat de leerlingen pen en stiften beschikbaar hebben.
- Zet de volgende video's klaar:
 - <https://schooltv.nl/video/wat-is-het-verschil-tussen-een-feit-en-een-mening-feiten-staan-vast>
 - <https://www.youtube.com/watch?v=SBYYmar3bds>
- Zoek de volgende foto's en zet ze klaar op het digibord:
 - spruitjes
 - koning Willem-Alexander
 - baby Willem-Alexander
 - handtekening koning
 - Trêvesaal
 - trap naast een roltrap

Lesbeschrijving

Inleiding

Blik terug op de vorige les: de leerlingen hebben veel verschillende oplossingen bedacht. Aan het eind van les 3 heeft elk team van ministers een favoriete oplossing gekozen en uitgewerkt. Herhaal kort de vijf stappen van het maken van een wet.

STAPPENPLAN WET

1. Wens	Eerst is er een wens.
2. Wetsvoorstel	Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. Tweede Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. Eerste Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. Wet	De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen wat een mening en een feit zijn.
- Ik oefen met een eigen mening bedenken en zeggen.
- Ik kan oplossingen uitwerken en verbeteren.

Herhaal dat elk team van ministers in deze les een favoriete oplossing gaat kiezen. Om goed te kunnen kiezen, gaan de leerlingen bedenken wat ze vinden van alle oplossingen. Ze denken na over hun eigen mening. Om goed een eigen mening te kunnen bedenken, is het handig om het verschil te weten tussen feiten en meningen. Leg uit dat je dingen gaat zeggen. Als de leerlingen denken dat wat jij vertelt *een feit* is, mogen ze blijven zitten. Als ze denken dat wat jij vertelt *een mening* is, mogen ze gaan staan.

- **Ik heb schoenen aan.** Dit is een feit. Een feit kun je checken. Je kunt checken en zien dat ik schoenen aan heb.
- **Ik vind dat mijn schoenen een mooie kleur hebben.** Dit is mijn mening. Een mening is iets wat je vindt. Ik vind dat mijn schoenen een mooie kleur hebben. Dat vindt niet iedereen.
- **Spruitjes zijn groen.** Laat de foto met spruitjes zien. Dit is een feit. Dit kun je zien, dit kun je checken. LET OP! Er bestaan paarse spruitjes. Het kan zijn dat een leerling hiermee komt.
- **Spruitjes zijn vies.** Dit is een mening. Sommige mensen vinden dit. Andere mensen vinden spruitjes lekker. Meningën lijken soms net feiten.
- **Nederland is een democratie.** Dit is een feit. Dit kun je checken en opzoeken.
- **Willem-Alexander is de koning van Nederland.** Laat een foto van koning Willem-Alexander zien. Dit is een feit. Dit kun je checken en opzoeken.
- **Willem-Alexander is een vrolijke baby.** Laat een babyfoto van Willem-Alexander zien. Dit is een mening. Dit is iets wat mensen vinden. Wél een feit: vertel hoe oud Willem-Alexander op de foto is.
- **De handtekening van de koning is leesbaar.** Laat een foto van de handtekening van Willem-Alexander zien. Dit is een mening. Sommige mensen vinden de handtekening van de koning leesbaar, andere mensen niet. Herhaal een feit uit de eerste les: de koning zet zijn handtekening onder een nieuwe wet.
- **De Trêveszaal heeft mooie gouden details.** Laat een foto van de Trêveszaal zien. Dit is een mening. Als er alleen 'De Trêveszaal heeft gouden details' zou staan, is het een feit. Dat kun je checken. Het is wat het is. Nu staat er 'mooie gouden details'. Of iemand iets mooi vindt of niet, dat is een mening. Herhaal een feit uit de vorige les: elke vrijdag overlegt de ministerraad in de Trêveszaal over nieuwe plannen en wetsvoorstellen.

KINDEREN AAN DE MACHT

Bekijk deze video met korte uitleg over het verschil tussen een mening en een feit:

<https://schooltv.nl/video/wat-is-het-verschil-tussen-een-feit-en-een-mening-feiten-staan-vast>. Praat met de leerlingen na en benadruk nogmaals dat iemand soms net doet alsof zijn mening een feit is: *Spruitjes zijn vies* in plaats van *Ik vind spruitjes vies*.

Zeg dat het tijd is voor de leerlingen om hun eigen mening te bedenken over de oplossingen op [het werkblad van les 2](#). Leg de opdracht uit:

- Bekijk alle oplossingen.
- Zet sterren.
 - Minister van Onderwijs: sterren met **gele stift** bij alle oplossingen die de minister goed te begrijpen vindt.
 - Minister van Financiën: sterren met **blauwe stift** bij alle oplossingen waarvan de minister vindt dat de kans groot is dat iedereen graag wil meedoen.
 - Minister van Klimaat: sterren met **groene stift** bij alle oplossingen die de minister makkelijk te doen vindt.

ONZE WET OP SCHOOL	
1	2
3	4
5	6
7	8

Zeg dat de ministers straks – net als in de ministerraad – met elkaar in dialoog gaan. Ze gaan elkaar hun mening vertellen over de oplossingen. Hiervoor is het belangrijk dat elke leerling eerst een eigen mening bedenkt en opschrijft. Leg de opdracht uit:

- **Bekijk oplossingen.** Bekijk individueel de oplossingen met de meeste sterren. Dat zijn de oplossingen met drie sterren en eventueel twee sterren.
- **Eigen mening.** Bedenk jouw mening over deze oplossingen. Wat zijn jouw meest favoriete oplossingen en waarom?
- **Schrijf op.** Schrijf je eigen mening op [het werkblad van les 3](#).

ONZE WET OP SCHOOL

Wat is jouw mening over deze oplossingen?

Loop rond en ga in gesprek met de leerlingen. Stimuleer ze om hun eigen mening te vormen en op te schrijven.

Dialoog

Tijd voor de dialoog! Leg uit dat de leerlingen opnieuw gaan werken met een 'praatstok'. Vraag de leerlingen om uit te leggen hoe de praatstok werkt. Geef beurten. Herhaal vervolgens de tips van de vorige lessen en geef een nieuwe tip.

TIPS DIALOOG

1. **Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!
2. **Zorg dat iedereen meedoet.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat iedereen meedoet. Het is belangrijk om naar iedereen goed te luisteren, zowel naar de haantje-de-voorsteden als naar de rustige en afwachtende mensen.
3. **Vertel kort en duidelijk.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat de ander je begrijpt en dat de ander blijft luisteren. Het helpt om kort en duidelijk te vertellen.

KINDEREN AAN DE MACHT

Leg de opdracht uit en zorg dat de teams van ministers in ongeveer tien minuten hun eigen mening aan elkaar hebben verteld:

- **Praatstok = praten.** Leg uit dat elke minister om de beurt de praatstok krijgt. De minister met de praatstok vertelt zijn eigen mening over zijn favoriete oplossingen. De minister begint zinnen met: “Ik vind...”, zodat een mening écht een mening is en niet een feit lijkt.
- **Geen praatstok = luisteren.** De andere ministers moeten goed luisteren. Ze mogen alléén vragen stellen. De minister met praatstok kan dan extra uitleg geven.

Kern

Leg de opdracht alvast kort uit. Benoem drie stappen:

1. **Kiezen.** De teams kiezen samen een favoriete oplossing. TIP Dit mag ook een combinatie van oplossingen zijn.
2. **Uitwerken.** Deze oplossing werken de teams verder uit. Ze bedenken hoe ze nóg beter kunnen zorgen dat iedereen de oplossing begrijpt. Hoe ze nóg beter kunnen zorgen dat het makkelijk te doen is. En hoe ze nóg beter kunnen zorgen dat iedereen wil meedoen.
3. **Werkblad.** Op het werkblad maken ze vervolgens een tekening, verzinnen ze een titel, schrijven ze de sterke punten op en geven ze uitleg over de gekozen oplossing.

TIP Hoe kun je zorgen dat iedereen wil meedoen? Tijd voor een kort tussendoortje! Laat een foto zien van een trap naast een roltrap en geef een voorbeeld: *De meeste mensen pakken hier de roltrap. Ook al weten ze dat het gezonder is om de trap te pakken. Hoe kun je zorgen dat iedereen toch die trap wil nemen? Hoe kun je zorgen dat iedereen wil meedoen?* Vraag de leerlingen om met ideeën te komen. Geef beurten. Bekijk vervolgens deze video:

<https://www.youtube.com/watch?v=SBYYmar3bds>. Ineens wil iedereen meedoen met de trap nemen. Daag de teams uit om voor hun gekozen oplossing na te denken hoe ze kunnen zorgen dat iedereen mee wil doen.

Vraag de leerlingen om de opdracht te herhalen en de drie stappen te benoemen. Geef beurten en vul de antwoorden aan. Loop rond en ondersteun de leerlingen met uitwerken en het werkblad invullen. Voel de flow aan en rond af.

Complimenteer de leerlingen met hun concentratie tijdens het uitwerken van de gekozen ideeën. Leg uit dat ministers mensen (en bedrijven) online om hulp vragen als ze aan een wetsvoorstel werken. Ze vragen mensen om mee te denken en tips te geven. Vertel dat de leerlingen ook tips gaan vragen voor hun wetsvoorstel. Dat doen ze als volgt:

- **Twee teams.** Vertel dat telkens twee teams (van drie ministers) samenwerken. Zeg dat je na je uitleg teams gaat koppelen. Eerst presenteert het ene team.
- **Vraag tips.** Dit team vraagt het andere team om tips. *Hoe kan ons wetsvoorstel nóg beter worden?*
- **Schrijf op.** Het team schrijft deze tips op. Wijs het juiste vak op [het werkblad](#) aan. Vervolgens worden de rollen omgedraaid: het andere team presenteert, vraagt om tips en schrijft deze op.

Afsluiting

KINDEREN AAN DE MACHT

Sluit de les af. Evalueer de lesdoelen en geef beurten:

- **Ik kan uitleggen wat een mening en een feit zijn.** Een mening is iets wat iemand vindt. Een feit kun je checken, het is wat het is.
- **Ik oefen met een eigen mening bedenken en zeggen.** *Hoe is het bedenken van een eigen mening gegaan? Hoe is het vertellen van je eigen mening gegaan?* Benadruk dat je het bedenken en zeggen van een eigen mening kunt oefenen. Zo gaat het elke keer beter!
- **Ik kan oplossingen uitwerken en verbeteren.** Hoe is het uitwerken en verbeteren van de favoriete oplossing gegaan?

Vat de les kort samen: de leerlingen hebben hun eigen mening gevormd over de oplossingen en zo hun favoriete oplossing gekozen. Deze oplossing hebben ze uitgewerkt. Kijk vooruit en vertel dat de teams in de volgende les een pitch gaan maken om hun favoriete oplossing te kunnen bespreken in de Tweede Kamer. Ook maken ze iets om te laten zien: een model of poster van de oplossing. Dit noem je een prototype.

Tips voor verdieping

- Laat leerlingen zelf voorbeelden verzinnen voor meningen en feiten.
- Bekijk uitspraken van een politicus of een Tweede Kamer debat. Bedenk samen met de leerlingen wat meningen en feiten zijn.
- Hoe kan ons wetsvoorstel nóg beter worden? Oefen het geven van positieve feedback.
- Zet de praatstok bij andere lesactiviteiten in.
- Hoe kun je iets wat je niet wil toch leuk maken? Hoe kun je iets willen wat moet? Elementen uit games en spellen helpen om originele ideeën te verzinnen. Bekijk de les op <https://ontwerpenindeklas.nl/les/willen-wat-moet>.

LES 4 Tweede Kamer

Doelen

- De leerlingen kunnen uitleggen hoe de Tweede Kamer een wetsvoorstel bespreekt.
- De leerlingen herkennen wat helpt bij het overtuigen van iemand.
- De leerlingen oefenen met een pitch bedenken en maken.

Tijdsindicatie

- Inleiding 20 minuten
- Dialoog 15 minuten
- Kern 50 minuten
- Afsluiting 5 minuten

Materiaal

- ingevulde werkbladen les 3
- werkbladen les 4/5
- buttons
- pen en stiften
- knutselmateriaal, zoals papieren bekertjes, grote vellen papier, ijslollystokjes, gekleurd papier, vilt, kurk, satéprikkers, chenille, kralen, touw enzovoort.

Voorbereiding

- Leg de werkbladen van les 3 klaar.
- Print voor elke leerling het werkblad voor les 4/5.
- Leg de buttons klaar.
- Werk met dezelfde teams van ministers als in de vorige les.
- Maak een materiaaltafel met de knutselmateriaal.
- Zet de volgende video's klaar:
 - <https://schooltv.nl/video/wat-gebeurt-er-in-de-tweede-kamer-discussieren-en-samenwerken>
 - <https://www.youtube.com/watch?v=EnC6aTBrTRI>
 - <https://schooltv.nl/video/wat-is-een-usp-unique-selling-point>
- Zoek de volgende foto's:
 - vergaderzaal Tweede Kamer

Lesbeschrijving

Inleiding

Blik terug op de vorige les: de leerlingen hebben een favoriete oplossing gekozen en uitgewerkt. Aan het eind van les 4 hebben de teams een pitch gemaakt, waarmee ze hun favoriete oplossing kunnen bespreken in de Tweede Kamer. Ook maken ze een prototype om te laten zien: een model of poster van de oplossing. Herhaal kort de vijf stappen van het maken van een wet.

KINDEREN AAN DE MACHT

STAPPENPLAN WET

1. Wens	Eerst is er een wens.
2. Wetsvoorstel	Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. Tweede Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. Eerste Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. Wet	De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen hoe de Tweede Kamer een wetsvoorstel bespreekt.
- Ik kan herkennen wat helpt bij het overtuigen van iemand.
- Ik heb geoefend met het bedenken en maken van een pitch om de Tweede Kamer te overtuigen.

Vertel dat als ministers een wetsvoorstel hebben geschreven, zo'n wetsvoorstel in de Tweede Kamer wordt gepresenteerd. Vervolgens wordt erover gestemd. Leg uit dat de teams van ministers in deze les een presentatie maken én een prototype maken om te laten zien. Hiermee kunnen ze hun favoriete oplossing bespreken in onze eigen 'Tweede Kamer'.

Laat een foto zien van de zaal waarin de Tweede Kamer vergadert en vraag aan de leerlingen wie de zaal herkent. Geef beurten en leg uit dat dit de zaal is waar de Tweede Kamer vergadert. Vertel dat de ministers en de Tweede Kamerleden met elkaar overleggen in deze zaal. In deze zaal presenteren ministers hun wetsvoorstel. Ze proberen alle Tweede Kamerleden te overtuigen om vóór hun wetsvoorstel te stemmen. De meerderheid van alle 150 Tweede Kamerleden moet vóór stemmen. Dan mag het wetsvoorstel door naar de Eerste Kamer.

Vraag de leerlingen om - in stilte - uit te rekenen wat de meerderheid is van 150. Wie denkt het antwoord te weten, steekt een vinger op. Geef de leerlingen rustig de tijd om na te denken en wacht tot veel leerlingen hun vinger opsteken. Geef beurten en vul aan: *In de Tweede Kamer moeten 76 Kamerleden vóór stemmen, dan mag het wetsvoorstel door naar de Eerste Kamer.*

Laat deze video zien met uitleg over wie in de 150 stoelen (met een oud woord 'zetels') zitten:

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2429134-wat-doen-politici-in-de-tweede-kamer>. Herhaal het volgende:

- Mensen die op een stoel in de Tweede Kamer zitten, noem je politici of Tweede Kamerleden. Zij mogen vragen stellen aan ministers over nieuwe wetsvoorstellen én ze mogen vóór of tegen de wetsvoorstellen stemmen.
- Het is dus belangrijk voor ministers om zoveel mogelijk Tweede Kamerleden te overtuigen van hun wetsvoorstel. Overtuigen betekent dat je de Tweede Kamerleden overhaalt om vóór jouw wetsvoorstel te stemmen.
- Hoe doe je dat eigenlijk: iemand overtuigen?

KINDEREN AAN DE MACHT

Kijk met een onzekere en twijfelende blik naar de leerlingen en stel de volgende vraag. *Kom ik overtuigend over? Waarom wel? Waarom niet?* Geef beurten en vraag de leerlingen om hun mening toe te lichten. Vraag de leerlingen vervolgens om een voorbeeld te noemen van iemand die in hun ogen overtuigend kan zijn. Geef beurten en stel vragen: *Wat zie je dan? Wat hoor je dan?*

Herhaal dat ministers de Tweede Kamer willen overtuigen om vóór hun wetsvoorstel te stemmen. Dat doen ze door een korte presentatie te geven waarin ze de Tweede Kamer willen overhalen. Een hele korte presentatie met als doel om mensen over te halen noem je een pitch. Leg uit dat de leerlingen een video gaan kijken over pitchen. In de video worden allerlei tips gedeeld over wat helpt bij overtuigen. Vraag de leerlingen om goed te kijken en luisteren.

Leg de opdracht uit. De leerlingen schrijven individueel op wat helpt bij overtuigen. Zorg dat elke leerling [het werkblad van les 4](https://www.youtube.com/watch?v=EnC6aTBrTRI) krijgt en wijs het vak aan voor de aantekeningen. Bekijk de video: <https://www.youtube.com/watch?v=EnC6aTBrTRI>. Geef de leerlingen na afloop van de video nog even tijd om hun aantekeningen af te maken. Vraag de leerlingen om te benoemen wat ze hebben opgeschreven. Geef beurten en vul antwoorden aan:

- Vertel het probleem, dan luisteren mensen beter en onthouden ze de pitch langer.
- Hou 't kort, een goede pitch duurt vaak maar één minuut.
- Schrijf op, dat helpt om te oefenen met wat je wil zeggen.
- Laat iets zien tijdens de pitch, dan zien mensen het écht voor zich.
- Sta rechtop, kin omhoog, kijk mensen aan en geloof in je wetsvoorstel.
- Praat enthousiast en gebruik gebaren. Oefen: hoe vaker je pitcht, hoe makkelijker het gaat.
- Geef de leerlingen ruimte om extra aantekeningen te maken.

Dialoog

Tijd om zelf te oefenen met overtuigen! Leg uit dat iemand overtuigen eigenlijk niet helemaal past bij een dialoog. Een dialoog gaat niet over gelijk krijgen of over elkaar overtuigen. Een dialoog gaat over iets van de ander leren door goed te luisteren. Het oefenen van iemand overtuigen past dus wél bij een dialoog. Herhaal de tips voor het voeren van een dialoog en geef een nieuwe tip.

TIPS DIALOOG

1. **Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!
2. **Zorg dat iedereen meedoet.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat iedereen meedoet. Het is belangrijk om naar iedereen goed te luisteren, zowel naar de haantje-de-voorstelers als naar de rustige en afwachtende mensen.
3. **Vertel kort en duidelijk.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat de ander je begrijpt en dat de ander blijft luisteren. Het helpt om kort en duidelijk te vertellen.
4. **Waardeer de ander.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je de ander waardeert. Het helpt om te bedenken dat wat ieder inbrengt, het waard is om naar te luisteren.

KINDEREN AAN DE MACHT

Leg uit dat punten die jou overtuigen 'unieke punten' of 'USP' heten. USP heeft een Engelse uitspraak. Bekijk de video met uitleg over USP:

<https://schooltv.nl/video/wat-is-een-usp-unique-selling-point> .

Unieke punten zijn dus belangrijk als je wilt overtuigen. *Iets is uniek als het bijzonder is. Uniek is wat het anders maakt dan anderen.* Geef de teams opdracht om unieke punten van hun wetsvoorstel te bedenken en op te schrijven op [het werkblad](#). Help de leerlingen op weg door te vragen: *Wat is bijzonder aan jullie wetsvoorstel?*

Kern

Geef de teams vervolgens opdracht om zelf een pitch te maken: een hele korte presentatie met als doel om anderen te overtuigen. Leg de opdracht uit:

- **Lees.** Bekijk [het werkblad](#). In de kleine blauwe, gele en rode vakken staat wat je moet doen.
- **Bedenk en schrijf.** In de blauwe, gele en rode vakken met lijntjes kun je de pitch schrijven.

Ondersteun de leerlingen met schrijven van de pitch. Stel vragen. Help met creatief denken. Help met het aanwijzen van de belangrijkste unieke punten. Voel de flow aan. Zijn een aantal teams al klaar met schrijven van de pitch? Pauzeer en leg alvast de volgende opdracht uit:

- **Verzin.** Bedenk wat jullie willen maken om te laten zien tijdens de pitch. Dit kan bijvoorbeeld een ontwerp, knutsel of poster zijn. Dit helpt om het wetsvoorstel beter uit te leggen en/of om andere beter te overtuigen.
- **Pak materiaal.** Leg uit dat jij telkens één minister van een team naar voren zal roepen om materialen te pakken. Eerst mag elk team zes materialen pakken. Als iedereen heeft gepakt, mag de minister nog één keer lopen om wat te pakken.
- **Maak prototype.** Maak een model of poster van de oplossing.

Geef de leerlingen ongeveer twintig minuten de tijd om iets te maken. Voel de flow aan, rond het maken af en ruim samen op.

Afsluiting

Complimenteer de leerlingen met hun doorzettingsvermogen. Ze hebben een pitch geschreven en een prototype gemaakt om te laten zien bij hun pitch. Nu zijn ze klaar om hun wetsvoorstel te presenteren in de Tweede Kamer. Dat gebeurt in de volgende les. Sluit de les af, evalueer de lesdoelen en geef beurten:

- **Ik kan uitleggen hoe de Tweede Kamer een wetsvoorstel bespreekt.** De minister presenteert een wetsvoorstel door een pitch te geven. Na het stellen van vragen en het geven van feedback stemmen de Tweede Kamerleden over het wetsvoorstel. Als meer dan de helft van de 150 Tweede Kamerleden vóór stemmen, wordt het wetsvoorstel door de Eerste Kamer besproken.
- **Ik herken wat helpt om iemand te overtuigen.** Vertel het probleem, hou 't kort, laat iets zien, sta rechtop, kijk mensen aan, praat enthousiast en gebruik gebaren.
- **Ik oefen met een presentatie bedenken en maken.** Hoe is het schrijven van de pitch gegaan? Hoe is het maken van een prototype gegaan?

KINDEREN AAN DE MACHT

Vat de les kort samen: De leerlingen hebben een pitch bedacht en een prototype gemaakt om tijdens de pitch te laten zien. Kijk vooruit en vertel dat de teams in de volgende les - net als in de Tweede Kamer - hun wetsvoorstel gaan presenteren. Ze gaan proberen om de Tweede Kamer en straks de directeur te overtuigen om vóór hun wetsvoorstel te stemmen.

Tips voor verdieping

- Doe een pitch over een ander onderwerp.
- Ga op tournee door de school en oefen de pitch voor een andere groep.
- Zoek op wat een debat is, wat het verschil is tussen een dialoog en een debat en hoe een debat gevoerd kan worden. Oefen met een eenvoudige vorm van debatteren.
- Vertel leuke weetjes over de vergaderzaal van de Tweede Kamer: De architect (Pi de Bruijn) heeft de vergaderzaal in halfronde vorm gemaakt, zoals een Romeins-Grieks theater. Verder verwijst de architect naar Nederlandse dingen: De stoelen hebben de vorm van een tulp. De vloerbedekking is groen als gras. Het plafond heeft een blauw-grijze kleur zoals de Nederlandse lucht. Met lampen als een sterrenhemel.

LES 5 Tweede Kamer

Doelen

- De leerlingen kunnen uitleggen wat de rol van de voorzitter van de Tweede Kamer is.
- De leerlingen oefenen met het geven van een pitch voor een groep.
- De leerlingen kunnen positieve feedback geven.

Tijdsindicatie

- Inleiding 15 minuten
- Dialoog 45 minuten
- Kern 25 minuten
- Afsluiting 5 minuten

Materiaal

- werkbladen les 4/5
- buttons
- pen en stiften
- twee tafels en één stoel
- (voorzitters)hamer
- microfoon
- blokjes
- A4-papier
- benodigdheden pitch
- overgebleven knutselmateriaal les 4

Voorbereiding

- Leg de werkbladen van les 4/5 klaar.
- Print een aantal extra werkbladen.
- Leg de buttons klaar.
- Werk met dezelfde teams van ministers als in de vorige les.
- Zet de benodigdheden voor de pitches klaar.
- Zet vooraan in de klas een tafel en een stoel klaar gericht op de leerlingen. Leg de voorzittershamer op de tafel. Als leerkracht heb je in deze les de rol van de voorzitter van de Tweede Kamer.
- Zet vooraan in de klas - in de buurt van de tafel van de voorzitter - een extra tafel. Dit wordt de plek van de interruptiemicrofoon. Leg een microfoon op tafel.
- Maak een materiaaltafel met de overgebleven knutselmateriaal van les 4.
- Zet de volgende video klaar:
 - <https://youtu.be/wwwJZ7626a0?t=112>
- Zoek de volgende foto:
 - vergaderzaal Tweede Kamer mét stoel voorzitter

Na de les

- Deel de wetsvoorstellen van de teams van ministers met de directeur ter voorbereiding op les 6. Bereid de directeur voor. Deel de wetsvoorstellen alvast en vraag de directeur voor ieder voorstel in twee zinnen positieve feedback voor te bereiden. Kies samen met de directeur twee of drie wetsvoorstellen die 'aangenomen zouden kunnen worden'. Houd dit geheim voor de leerlingen!

Lesbeschrijving

Inleiding

Blik terug op de vorige les: de leerlingen hebben een pitch geschreven en iets gemaakt om tijdens de pitch te laten zien. Aan het eind van les 5 hebben de teams de pitch geoefend in onze eigen Tweede Kamer. Net als in de Tweede Kamer gaan de teams met elkaar in dialoog. Zo verzamelen ze input om hun pitch nog beter te maken. Herhaal kort de vijf stappen van het maken van een wet.

STAPPENPLAN WET

1. Wens	Eerst is er een wens.
2. Wetsvoorstel	Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. Tweede Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. Eerste Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. Wet	De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen wat de rol is van de voorzitter van de Tweede Kamer.
- Ik oefen met het geven van een pitch voor een groep.
- Ik kan positieve feedback geven.

Laat de foto van de Tweede Kamer zien en vertel dat de ministers en de Tweede Kamerleden met elkaar overleggen in deze zaal. De ministers pitchten in deze zaal hun wetsvoorstel. De Tweede Kamerleden mogen vragen stellen en tips voor verbetering geven. Stel de volgende vraag: *Wie zit hier in de grootste stoel van de Tweede Kamer?* Wijs de stoel aan en geef eventueel tips:

- Je zou misschien denken dat het de stoel van de minister-president is, maar dat is niet zo.
- Het eerste deel van het woord gaat over de plek waar diegene zit. Voor of achter in de zaal? Voor.
- Het tweede deel van het woord gaat over wat diegene op de stoel doet. Zitten.

Leg uit dat op deze stoel de voorzitter van de Tweede Kamer zit. De voorzitter is de leider van de vergadering. Hij of zij opent en sluit de vergaderingen én bepaalt wie wanneer mag praten. Zo zorgt de voorzitter dat de vergadering goed verloopt en dat alles wordt besproken. De voorzitter is onpartijdig. Hij of zij mag zijn eigen mening niet delen.

Zeg dat de leerlingen gaan kijken naar een (oud-)voorzitter van de Tweede Kamer. Geef vooraf een kijkopdracht mee: *Wat valt op aan hoe de mensen tegen elkaar praten in de Tweede Kamer?* Bekijk deze video vanaf 1:52 minuten over de rol van de voorzitter van de Tweede Kamer: <https://youtu.be/wwwJZ7626a0?t=112>. Herhaal de vraag van de kijkopdracht en geef beurten. Vul antwoorden aan:

KINDEREN AAN DE MACHT

- **Praten via voorzitter.** Leg uit dat je in de Tweede Kamer tegen de minister praat via de voorzitter. De minister praat ook via de voorzitter of tegen de Tweede Kamer. Je zegt dan “Voorzitter...” of “Beste voorzitter...” of “Meneer of mevrouw de voorzitter...”.
- **Respectvol met elkaar praten.** Leg uit dat dit misschien als veel gedoe klinkt. Toch is het expres zo! Waarom? In de video zei de (oud-)voorzitter al: dit is om het niet persoonlijk te maken. Als je niet direct tegen elkaar mag praten, maar alleen via de voorzitter, kun je niet boos worden op elkaar. Je spreekt tenslotte tegen de voorzitter die onpartijdig is. Tegen de voorzitter praat je rustiger en kies je zorgvuldiger je woorden uit. Je praat respectvol met elkaar.

Vraag aan de leerlingen wat respectvol met elkaar omgaan eigenlijk betekent. Geef beurten en stel verdiepende vragen zoals: *Wat zie je dan? Wat zeg je dan? Wat hoor je dan?* Vul de leerlingen aan: *Respectvol betekent dat je een ander behandelt, zoals je zelf ook wil worden behandeld. Pak ook terug op de tips uit de eerdere lessen: écht naar elkaar luisteren, zorgen dat iedereen meedoet, de ander waarderen.*

In de video wordt gesproken over een interruptiemicrofoon: *Waarvoor is deze microfoon bedoeld?* Leg uit dat het woord interruptie ‘onderbreken’ of ‘iemand storen’ betekent. Geef beurten en vul antwoorden aan met de volgende informatie: *Een interruptiemicrofoon is een plek om een vraag te stellen (bijvoorbeeld aan een minister over een wetsvoorstel) of een tip te geven (bijvoorbeeld iets hoe het wetsvoorstel nóg beter kan).*

Dialogoog

Tijd voor de dialoog! En nu jullie. Leg uit dat het tijd is om zelf de Tweede Kamer na te spelen. Leg uit dat jij de voorzitter bent. Wijs de tafel aan die als plek dient voor de ‘interruptiemicrofoon’. Daar kunnen de leerlingen vragen stellen en tips geven. Herhaal de tips voor het voeren van een dialoog en geef een nieuwe tip.

TIPS DIALOOG

1. **Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!
2. **Zorg dat iedereen meedoet.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat iedereen meedoet. Het is belangrijk om naar iedereen goed te luisteren, zowel naar de haantje-de-voorstelers als naar de rustige en afwachtende mensen.
3. **Vertel kort en duidelijk.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat de ander je begrijpt en dat de ander blijft luisteren. Het helpt om kort en duidelijk te vertellen.
4. **Waardeer de ander.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je de ander waardeert. Het helpt om te bedenken dat wat ieder inbrengt, het waard is om naar te luisteren.
5. **Geef positieve feedback.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je de ander aanmoedigt om een stap vooruit te doen. Het helpt om positieve feedback te geven en te vertellen wat nóg beter kan.

TIP Benadruk dat de leerlingen zich moeten realiseren dat ze in de volgende les pitchen voor de directeur. Serieus oefenen dus! Herinner de leerlingen aan de tips van de (oud)voorzitter in de video:

- Als je het spannend vindt, is dat begrijpelijk. Dat vinden Tweede Kamerleden die net starten ook.
- Het is belangrijk om te oefenen en als het een keertje misgaat, zegt ze, dan is dat niet erg!

Open de vergadering door met de voorzittershamer op tafel te tikken. Leg de opdracht uit:

KINDEREN AAN DE MACHT

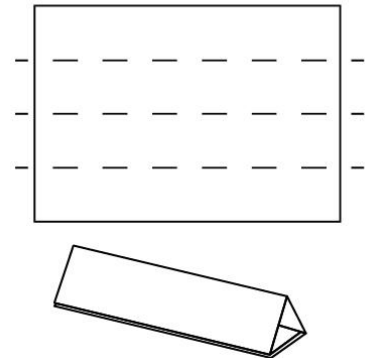
- **Pitch.** Om de beurt mag elk team van ministers - voor de klas - hun wetsvoorstel pitchen. Herinner de leerlingen waar nodig aan de tips om te overtuigen uit de vorige les: *Sta rechtop, kin omhoog, kijk mensen aan en geloof in je wetsvoorstel. Praat enthousiast en gebruik gebaren.*
- **Interruptiemicrofoon.** De andere leerlingen zijn de Tweede Kamer. Nodig de leerlingen - na afloop van elke pitch - uit om een vraag te stellen of een tip te geven bij de interruptiemicrofoon. Alle leerlingen krijgen één blokje. Na een bijdrage aan de dialoog levert een leerling het blokje in. Hebben alle leerlingen hun blokje ingeleverd? Geef dan elke leerling opnieuw één blokje. Op deze manier dragen alle leerlingen bij! De leerlingen praten via de voorzitter:
 - Bij een vraag start je met: "Voorzitter, ik heb een vraag..."
 - Bij een tip start je met: "Voorzitter, ik denk dat het nóg beter kan als..."

Laat op deze manier alle teams hun wetsvoorstel pitchen. Sluit de vergadering vervolgens door weer met de voorzittershamer op de tafel te tikken.

Kern

Leg uit dat een wetsvoorstel verbeterd mag worden, nadat het in de Tweede Kamer is besproken. Zo kunnen de tips die zijn gegeven, worden verwerkt. Geef de teams van ministers de volgende opdracht:

- **Verbeter je pitch.** Gebruik eventueel [een nieuw werkblad](#).
- **Verbeter wat je laat zien.** De leerlingen kunnen hiervoor materialen van de materiaaltafel gebruiken.
- **Geef je wetsvoorstel een naam.** Vouw een A4 vel over de lengte in vieren. Schrijf en teken de naam daarop in mooie letters. De namen zijn in de volgende les nodig bij het stemmen op de wetsvoorstellen.

Rond het verbeteren af en stap nog een keer in de rol van voorzitter. Open de vergadering door met de voorzittershamer op tafel te tikken. Leg uit dat de Tweede Kamer stemt of een wetsvoorstel doorgaat naar de Eerste Kamer. Dat gebeurt door handen op te steken. Als de meerderheid vóór stemt, wordt het wetsvoorstel in de Eerste Kamer besproken. Laat samen met de leerlingen even zien hoe dat eruit ziet:

- **Vóór?** Vraag de leerlingen wie vóór is dat 'dit wetsvoorstel' (geef haakjes aan met je handen om te laten zien dat het om een fictief wetsvoorstel gaat).
- **Tegen?** Vraag de leerlingen wie tegen is dat 'dit wetsvoorstel'.
- **Tellen.** Tel de stemmen.
- **Concludeer.** De meerderheid is vóór/tegen, dus 'dit wetsvoorstel' wordt wel/niet in de Eerste Kamer besproken.

Leg uit dat in deze lessenserie álle wetsvoorstellen zijn goedgekeurd door de Tweede Kamer en dus doorgaan naar de Eerste Kamer. Sluit daarna de vergadering af (door weer met een hamer op de tafel te tikken).

Afsluiting

Sluit de les af. Evalueer de lesdoelen en geef beurten:

- **Ik kan uitleggen wat de Tweede kamer voorzitter doet.** De voorzitter is de leider van de vergadering in de Tweede Kamer. Hij of zij opent en sluit de vergaderingen én bepaalt wie wanneer mag praten. Zo zorgt de voorzitter dat de vergadering goed verloopt en dat alles wordt besproken. Iedereen praat via de voorzitter en niet direct tegen elkaar. De voorzitter is onpartijdig. Hij of zij mag zijn eigen mening niet delen.

KINDEREN AAN DE MACHT

- **Ik oefen met een pitch geven voor een groep.** Hoe is dat gegaan? Wat heeft geholpen: rechtop staan, kin omhoog, mensen aankijken, geloven in je wetsvoorstel, enthousiast praten, gebaren gebruiken?
- **Ik kan positieve feedback geven.** Hoe is het geven van tips gegaan? Hoe was het om te bedenken wat nóg beter kan? Hoe lukte het om via de voorzitter te praten?

Vat de les kort samen: De leerlingen hebben geoefend met het geven van een pitch in de Tweede Kamer. Ze hebben hun pitch verbeterd naar aanleiding van de tips die ze hebben gekregen uit de Tweede Kamer. Blik vooruit en vertel dat de teams in de laatste les hun wetsvoorstel in de Eerste Kamer gaan pitchen aan de directeur. Daarna wordt één wetsvoorstel gekozen. Deze wet gaat écht op school in werking doordat de directeur en de ministers hun handtekening zetten.

Tips voor verdieping

- Laat telkens twee teams samen de pitch oefenen. Laat de leerlingen om de beurt de voorzitter zijn en de directeur ter voorbereiding op les 6. De leerlingen oefenen met onpartijdig zijn.
- Oefen met debatteren. Hierbij is overtuigen belangrijk. Neem een actueel onderwerp (bijvoorbeeld van het Jeugdjournaal m.b.t. burgerschap) en laat de leerlingen hierover debatteren. Bekijk schooldebatteren.nl en zoek op internet naar 'SLO debatteren filosoferen' voor inspiratie en tips.

LES 6 Eerste Kamer & wet

Doelen

- De leerlingen kunnen uitleggen hoe het aannemen van een wet werkt.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat voor een dialoog nodig is.
- De leerlingen kunnen een voorstel duidelijk en overtuigend onder woorden brengen.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat het verschil is tussen de Eerste Kamer en de Tweede Kamer.

Tijdsindicatie

- Inleiding 15 minuten
- Dialoog 50 minuten
- Kern 15 minuten
- Afsluiting 10 minuten

Materiaal

- werkblad les 6
- buttons
- één tafel en één stoel
- (voorzitters)hamer
- benodigdheden pitch

Voorbereiding

- Vul de geel gearceerde delen in op het werkblad voor les 6 in en print het één keer uit. LET OP Het blauw gestippelde vak vul je in tijdens de les.
- Leg de buttons klaar.
- Nodig de directeur uit voor een kwartier na de start van de les. NB Denk aan het voorbereiden van de directeur. Zie bladzijde 31 van les 5.
- Werk met dezelfde teams van ministers als in de vorige les.
- Zet de benodigdheden voor de pitches klaar, inclusief de naamborden.
- Zet vooraan in de klas een tafel en een stoel klaar gericht op de leerlingen. Leg de voorzittershamer op de tafel. Als leerkracht heb je in deze les de rol van de voorzitter van de Eerste Kamer.
- Zet de volgende video klaar:
 - <https://schooltv.nl/video/wat-doet-de-eerste-kamer-de-eerste-kamer-controleert-de-tweede-kamer/>
- Zoek de volgende foto:
 - vergaderzaal Eerste Kamer

Lesbeschrijving

Inleiding

Blik terug op de vorige les: de leerlingen hebben de pitch over hun wetsvoorstel geoefend. Net als in de Tweede Kamer zijn ze in dialoog met elkaar gegaan. Ze hebben naar elkaar geluisterd, vragen gesteld en tips gegeven om de pitch nóg beter te maken. Alle wetsvoorstellen zijn besproken in de Tweede Kamer.

Vraag de leerlingen de vijf stappen van het maken van een wet herhalen inclusief een uitleg. Geef beurten.

KINDEREN AAN DE MACHT

STAPPENPLAN WET

1. Wens	Eerst is er een wens.
2. Wetsvoorstel	Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
3. Tweede Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
4. Eerste Kamer	Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
5. Wet	De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

Benoem de lesdoelen:

- Ik kan uitleggen hoe het aannemen van een wet werkt.
- Ik kan uitleggen wat voor een dialoog nodig is.
- Ik kan een wetsvoorstel duidelijk en overtuigend onder woorden brengen.
- Ik kan uitleggen wat het verschil is tussen de Eerste Kamer en de Tweede Kamer.

In deze laatste les gaan de leerlingen hun wetsvoorstel pitchen in de Eerste Kamer voor de directeur. De leerlingen stemmen over de wetsvoorstellen en het wetsvoorstel met de meeste stemmen wordt een nieuwe wet op school. In de politiek wordt een nieuwe wet aangenomen door een handtekening van de koning en de ministers. Op school gaan de directeur en de ministers hun handtekening zetten.

Bekijk met de leerlingen deze korte video over de Eerste Kamer en vraag wat ze opvalt:

<https://schooltv.nl/video/wat-doet-de-eerste-kamer-de-eerste-kamer-controleert-de-tweede-kamer/>

NB Vanwege verbouwing van het Binnenhof zie je op de video de tijdelijke zaal van de Eerste Kamer. Ga in gesprek over wat ze is overgevallen, stel verdiepende vragen en vul de antwoorden van de leerlingen aan:

- **Wat doet de Eerste Kamer?** De Eerste Kamer bekijkt nieuwe wetsvoorstellen. De Eerste Kamerleden controleren of er geen fouten in staan en of ze de nieuwe wet kunnen goedkeuren.
- **Hoe kom je in de Eerste Kamer?** Mensen die in de provincies worden gekozen, die mogen weer gaan stemmen wie er in de Eerste Kamer mogen komen te zitten. Ze kiezen eigenlijk altijd voor iemand uit hun eigen partij.

Leg uit dat de leerlingen straks zelf de Eerste Kamer gaan naspelen. Net als bij de Tweede Kamer heeft de Eerste Kamer een voorzitter. Leg uit dat jij de voorzitter bent. Vertel dat de directeur als Eerste Kamerlid komt luisteren naar alle nieuwe wetsvoorstellen. Na elke pitch vraagt de directeur om spreektijd. De voorzitter geeft dan de directeur de gelegenheid om wat te zeggen. Dat werkt in de Eerste Kamer precies zo!

GROTE-TERUGBLIK-QUIZ deel 1

Zeg dat vóórdat de leerlingen de Eerste Kamer gaan naspelen, ze het eerste deel gaan spelen van de grote-terugblik-quiz. Hiermee gaan ze terugblikken op wat ze hebben gedaan en geleerd. Stel de eerste vier vragen van de grote-terugblik-quiz onderaan deze les. Rond af en vertel alvast dat de leerlingen het tweede deel van de grote-terugblik-quiz spelen als een pauze van de vergadering in de Eerste Kamer.

Dialogoog

Tik met de voorzittershamer op tafel en open de vergadering als voorzitter van de Eerste Kamer. Heet de directeur welkom. Laat de teams van ministers één voor één - voor de klas - hun wetsvoorstel pitchten. Geef de teams gelegenheid om hun pitch en naambord klaar te zetten. De ministers praten via de voorzitter. Ze zeggen: "Voorzitter, dit is ons wetsvoorstel...". Geef de directeur na elke pitch spreektijd. De directeur geeft (positieve) feedback en stelt een vraag.

GROTE-TERUGBLIK-QUIZ deel 2

Las halverwege een korte pauze in om het tweede deel van de grote-terugblik-quiz te spelen. Tik met de voorzittershamer op tafel, sluit de vergadering en stel de laatste vier vragen van de quiz.

Tik met de voorzittershamer op tafel en heropen de vergadering. Laat de overgebleven teams van ministers één voor één pitchten. Geef de directeur na elke pitch spreektijd. Rond de pitches af en bedank alle ministers voor hun inzet.

Kern

Herinner de leerlingen aan de taak van de Eerste Kamer om te controleren of ze wetsvoorstellen kunnen goedkeuren. Leg uit dat de directeur twee (of drie) voorstellen zal noemen die goedgekeurd zouden kunnen worden. Geef het woord aan de directeur. De directeur noemt kort de namen van deze twee (of drie) wetsvoorstellen. Leg uit dat de andere wetsvoorstellen - in de politiek - worden teruggestuurd naar de Tweede Kamer om verder aan te werken.

Vertel dat stemmen in de Eerste Kamer bij zitten en opstaan gaat. Leden die vóór een wetsvoorstel zijn, gaan staan. Leden die tegen een wetsvoorstel zijn, blijven zitten. Leg uit dat de Eerste Kamer normaal gesproken één wetsvoorstel tegelijk behandelt. Zeg dat bij jullie in de Eerste Kamer over twee (of drie) wetsvoorstellen gestemd gaat worden. De leerlingen mogen individueel één stem uitbrengen op hun meest favoriete wetsvoorstel. Dit mag hun eigen wetsvoorstel zijn. Het wetsvoorstel met de meeste stemmen wordt aangenomen.

Heropen de vergadering door met de voorzittershamer op tafel te tikken.

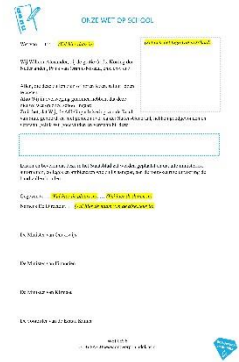
- Noem de naam van het eerste wetsvoorstel en zeg: *Willen de leden die vóór het wetsvoorstel zijn, gaan staan.* Tel het aantal leden dat staat.
- Noem de naam van het tweede wetsvoorstel en zeg: *Willen de leden die vóór het wetsvoorstel zijn, gaan staan.* Tel opnieuw het aantal leden dat staat.
- (Doe hetzelfde voor het derde wetsvoorstel).
- Noem de naam van het wetsvoorstel dat de meeste stemmen heeft gekregen en zeg: *Dan is dit wetsvoorstel aanvaard.*

TIP Is de sfeer in de klas ernaar dat de leerlingen elkaar beïnvloeden in het stemmen, stem dan met stembriefjes. Elke leerling vult het favoriete wetsvoorstel in op een briefje en levert dit opgevouwen in. Tel welk wetsvoorstel de meeste stemmen heeft gekregen. Bij gelijke stemmen, stem nogmaals.

KINDEREN AAN DE MACHT

Leg uit wat er gebeurt als een wetsvoorstel wordt aanvaard. De voorzitter van de Eerste Kamer zet een handtekening onder de wet en stuurt dit naar de koning. Vul de naam van de gekozen wet in op [het werkblad](#) in het blauw gestippelde vak, zet een handtekening en zeg dat de wet hier op school naar de directeur gaat. Laat vervolgens de directeur een handtekening zetten. Laat daarna de ministers die de gekozen wet hebben bedacht een handtekening zetten. Herinner de leerlingen eraan dat ze een eigen handtekening hebben bedacht in les 1. **TIP** Laat alle ministers hun eigen handtekening zetten op de achterkant van het werkblad.

Nadat alle handtekeningen zijn gezet wordt de wet gepubliceerd in het Staatsblad. De wet gaat in! Op school zou de wet in de schoolkrant kunnen komen te staan. Bedank de directeur en sluit de vergadering door met de voorzittershamer op de tafel te tikken.

Afsluiting

Sluit de les af. Evalueer de lesdoelen en het gehele project. Geef beurten:

- Ik kan uitleggen hoe het aannemen van een wet werkt.

STAPPENPLAN WET

- Wens** Eerst is er een wens.
- Wetsvoorstel** Over deze wens wordt een wetsvoorstel geschreven door de minister.
- Tweede Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Tweede Kamer. Als de Tweede Kamer vóór stemt, wordt het wetsvoorstel verder uitgewerkt en verbeterd.
- Eerste Kamer** Het wetsvoorstel wordt besproken in de Eerste Kamer. Als de Eerste Kamer vóór stemt, kan het wetsvoorstel een wet worden.
- Wet** De wet wordt aangenomen. De koning en minister zetten een handtekening en de wet wordt bekendgemaakt in het Staatsblad.

- Ik kan uitleggen wat voor een dialoog belangrijk is.

TIPS DIALOOG

- Stel vragen en luister goed.** Een dialoog gaat over écht naar elkaar luisteren. Goed luisteren kan als een ander iets vertelt. Een ander vertelt iets als je vragen stelt. Stel dus vragen en luister goed!
- Zorg dat iedereen meedoet.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat iedereen meedoet. Het is belangrijk om naar iedereen goed te luisteren, zowel naar de haantje-de-voorstel als naar de rustige en afwachtende mensen.
- Vertel kort en duidelijk.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je zorgt dat de ander je begrijpt en dat de ander blijft luisteren. Het helpt om kort en duidelijk te vertellen.
- Waardeer de ander.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je de ander waardeert. Het helpt om te bedenken dat wat ieder inbrengt, het waard is om naar te luisteren.
- Geef positieve feedback.** Bij een dialoog is het belangrijk dat je de ander aanmoedigt om een stap vooruit te doen. Het helpt om positieve feedback te geven en te vertellen wat nóg beter kan.

- **Ik kan een voorstel duidelijk en overtuigend onder woorden brengen.** Hoe heb je dat gedaan? Wat heeft geholpen: rechtop staan, kin omhoog, mensen aankijken, geloven in je wetsvoorstel, enthousiast praten, gebaren gebruiken?
- **Ik kan uitleggen wat het verschil is tussen de Eerste Kamer en de Tweede Kamer.** De Tweede Kamer kan nieuwe wetten maken en verbeteren. De Eerste Kamer kan nieuwe wetten alleen goed- of afkeuren.

Rond het project af en vertel hoe het proces van het invoeren van de eigen wet binnen de school aangepakt gaat worden. **TIP** Vraag de kinderen om te blijven meedenken!

Grote-terugblik-quiz

1. De regering dat zijn...
 - a. ... de ministers en de koning (staan)
 - b. ... de ministers (zitten)

Leg uit: de regering bestaat uit de ministers en de koning. Bij de ministers hoort ook de minister-president.

2. De ministerraad is de...
 - a. ... vergadering van de ministers (staan)
 - b. ... Trèveszaal van de ministers (zitten)

Leg uit: iedere vrijdag overleggen de ministers in de ministerraad samen over nieuwe plannen. De minister-president zorgt dat de vergadering goed verloopt. Sommige plannen die de ministers samen maken, werken ze verder uit tot een wetsvoorstel. Zeg dat de leerlingen allemaal mogen gaan zitten.

3. De ministers presenteren hun wetsvoorstel in de Tweede Kamer. Een pitcher is...
 - a. ... iemand die een pitch geeft (staan)
 - b. ... een werper bij honkbal (zitten)

Leg uit: Volgens de grote Van Dale (Nederlands woordenboek) is een pitcher een werper bij honkbal. Toch klinkt het ook best als iemand die een pitch geeft. Presenteren noem je ook wel pitchen namelijk.

4. Bij het uitwerken van een wetsvoorstel gaan ministers met elkaar in dialoog. In een dialoog zeg je...
 - a. ... ja, maar (staan)
 - b. ... ja, en (zitten)

Leg uit: Een dialoog is een gesprek tussen twee of meer mensen, waarin écht naar elkaar wordt geluisterd. Je vult elkaar aan. In plaats van ja, maar... zeg je ja, en...

5. De voorzitter is...
 - a. ... onpartijdig... (staan)
 - b. ... geen lid van een partij (zitten)

Leg uit: De voorzitter van de Tweede Kamer is wél lid van een politieke partij. Vera Bergkamp is op dit moment de voorzitter. Zij is lid van D66. Ze is de leider van de vergadering en bepaalt wie wanneer

KINDEREN AAN DE MACHT

mag praten. Ze zorgt dat alles goed verloopt. De voorzitter is onpartijdig, dat betekent dat zij haar mening niet deelt. Dit is bij de voorzitter van de Eerste Kamer precies hetzelfde.

6. De voorzitter geeft de minister het woord om over een wetsvoorstel te vertellen. Tussendoor geeft de voorzitter het woord aan Kamerleden. Zij praten via...
 - a. ... de interruptiemicrofoon (staan)
 - b. ... de interventiemicrofoon (zitten)

Leg uit: Kamerleden kunnen bij de interruptiemicrofoon een korte vraag stellen of een korte opmerking maken. Interruptie betekent onderbreken of iemand in de rede vallen. Interventie kan trouwens ook betekenen dat je iemand onderbreekt. Toch heten de microfoons in de Tweede Kamer toch echt interruptiemicrofoons.

7. Als Kamerleden bij de interruptiemicrofoon een vraag stellen of een opmerking maken, kan het zijn dat ze een feit gebruiken of hun mening geven. Een feit kun je....
 - a. ... niet checken (staan)
 - b. ... wel checken (zitten)

Leg uit: Een feit kun je checken. Ja, het klopt. Een feit is wat het is. Een mening kun je niet checken. Dat is iets wat iemand vindt. Meninge lijken soms net feiten. Geef een voorbeeld: ijs is lekker! Vraag de leerlingen of dit een feit is om een mening en waarom.

8. Als de Tweede Kamer én de Eerste Kamer een wetsvoorstel goedkeuren, wordt de nieuwe wet aangekomen. De Koning en de ministers zetten een handtekening en de nieuwe wet staat in
 - a. ... het Staatsblad (staan)
 - b. ... de Staatskrant (zitten)

Leg uit: Een nieuwe wet wordt in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden gepubliceerd. De Staatskrant of Staatscourant bestaat ook. Vroeger echt als krant, nu online. In de Staatscourant worden geen wetten gepubliceerd, maar er staan andere belangrijke dingen in die de overheid wil delen.

Tips voor verdieping

- Laat de leerlingen zelf een terugblik-quiz maken voor evaluatie.
- Werk het gekozen wetsvoorstel verder uit. Denk aan promotie voor bekendmaking van de wet en aan hulp bij het toepasbaar maken op school. Kijk ook of (elementen van) andere wetsvoorstellen uitgevoerd kunnen worden.
- Herhaal de lessenserie met een ander onderwerp en bijbehorende wensen van de school. Als de leerlingen zijn gewend aan de didactiek van ontwerpend leren, kunnen ze zelfstandiger aan de slag, is er meer tijd voor verdieping en zetten ze de ontwerpvaardigheden makkelijker in.